

WRR

WETENSCHAPPELIJKE RAAD VOOR HET REGERINGSBELEID

Gijs Custers

VERKENNING VAN REDZAAM- HEID

Verkenning van redzaamheid

De serie 'Working Papers' omvat studies die in het kader van de werkzaamheden van de WRR tot stand zijn gekomen. De verantwoordelijkheid voor de inhoud en de ingenomen standpunten berust bij de auteurs. Een overzicht van alle webpublicaties is te vinden op www.wrr.nl.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
Buitenhof 34
Postbus 20004
2500 EA Den Haag
Telefoon 070-356 46 00
E-mail info@wrr.nl
Website www.wrr.nl

*Verkenning van
redzaamheid*

Gijs Custers

Rapporten aan de Regering vanaf nr. 68 zijn verkrijgbaar in de boekhandel of via Amsterdam University Press (www.aup.nl).

Alle *Rapporten aan de Regering* en publicaties in de reeksen *Verkenningen* en *Working papers* zijn beschikbaar via www.wrr.nl.

Vormgeving binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Omslagafbeelding: Textcetera, Den Haag

Working Paper nummer 17

ISBN 978-94-90186-26-5

WRR, Den Haag 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

INHOUD

Voorwoord		7
1	Inleiding	9
1.1	Opzet en doel van het onderzoek	10
1.2	Het concept redzaamheid	10
2	Data en methode I	15
2.1	Data	15
2.2	Operationalisatie van redzaamheidsdoelen	15
2.3	Operationalisatie van kapitaalsoorten	16
2.4	Onderzoeksmethoden	19
3	Resultaten I: kapitaalsoorten en verdeling van redzaamheid	21
3.1	Kapitaalsoorten en redzaamheidsdoelen	21
3.2	Redzaamheid onder de bevolking	25
4	Tussenbalans: opbrengsten eerste analyse	27
4.1	Eerste conclusies	27
4.2	Vervolg vragen	29
5	Data en methode II	33
5.1	Data	33
5.2	Operationalisatie van variabelen	33
5.3	Onderzoeksmethoden	38
6	Resultaten II: mentaal kapitaal, meekomen en buffers	39
6.1	Zelfcontrole, praktische vaardigheden en de redzaamheidsdoelen	39
6.2	Meekomen in de samenleving	42
6.3	Omgaan met tegenslagen en bezit van diverse buffers	43
7	Wat levert de tweede analyse op?	49
8	Slotconclusie: een reflectie op redzaamheid	53

Literatuur	55
Bijlage I	57
Bijlage II	59
Bijlage III	61
Bijlage IV	65
Noten	67

VOORWOORD

Dit *working paper* is geschreven in het kader van het WRR-project ‘Maatschappelijke scheidslijnen’. De algemene vraag van dit project is wat tegenwoordig de belangrijkste scheidslijnen in onze samenleving zijn, in hoeverre we die scheidslijnen als problematisch of zorgelijk moeten kwalificeren, en wat we zo nodig tegen die scheidslijnen kunnen doen. In de oriënterende fase van dit project wezen verschillende gesprekspartners van de WRR op een mogelijke scheidslijn tussen mensen die wel of niet in staat zijn zich te redden in de participatiesamenleving. Bestaat er een scheidslijn tussen mensen die redzaam en mensen die niet redzaam zijn?

Om antwoord te kunnen geven op die vraag heeft de WRR het concept redzaamheid nader uitgewerkt. De WRR veronderstelt dat iemand redzaam is als hij of zij beschikt over voldoende mogelijkheden om het hoofd te bieden aan opgaven waarvoor een ieder zich in het leven gesteld ziet, aan *life events* en de tegenslagen die daarbij kunnen optreden, zonder daarbij een beroep te hoeven doen op individuele ondersteuning van de overheid. In het voorliggende paper wordt het concept redzaamheid door stagiair Gijs Custers Msc aan een empirische verkenning onderworpen. Hij heeft onderzocht in welke mate het bezit van verschillende hulpbronnen samenhangt met redzaamheid en hoe redzaamheid varieert al naargelang de groep waartoe iemand behoort. In het tweede deel van het paper wordt meer specifiek gekeken naar het belang van mentale vermogens voor redzaamheid.

De verkennende analyse waarvan in dit paper verslag wordt gedaan, vormt een bouwsteen voor het in 2016 te verschijnen WRR-rapport over mentale redzaamheid. Voor de inhoudelijke kwaliteitsborging is een eerdere versie van deze achtergrondstudie van commentaar voorzien door dr. Jeroen Boelhouwer (SCP) en de leden van de WRR-projectgroep ‘Maatschappelijke scheidslijnen’. De WRR wil de genoemde personen hartelijk danken voor hun nuttige commentaar. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van de studie en de daarin ingenomen standpunten ligt bij de auteur.

Prof. dr. André Knottnerus
Voorzitter WRR

Dr. Frans Brom
Directeur WRR

1 INLEIDING

Dit onderzoek is verricht in het kader van het project ‘Maatschappelijke scheidslijnen’ van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Een van de onderdelen van dit project is gewijd aan het thema redzaamheid. Aanleiding hiervoor vormt de participatiesamenleving, die op zowel nationaal als lokaal niveau steeds meer vorm krijgt in beleid. In die participatiesamenleving is ‘mee-doen’ niet alleen een nastrevenswaardig doel, maar ook een verwachting of verplichting. Het beleidsparadigma van de participatiesamenleving gaat ervan uit 1) dat mensen zoveel mogelijk zelf proberen te regelen, 2) al dan niet met hulp uit hun sociale omgeving en 3) dat de overheid alleen te hulp schiet waar het echt nodig is.¹ De opdracht of wens om mee te doen of mee te komen in de samenleving speelt op verschillende terreinen, zoals de arbeidsmarkt, in sociale verbanden en in de gezondheidszorg. Maar niet iedereen blijkt in dezelfde mate te beschikken over de mogelijkheden om mee te doen in de huidige samenleving. Niet iedereen is redzaam, laat staan *zelfredzaam*. Een van de vragen van het WRR-project is of er een risico bestaat op een nieuwe maatschappelijke scheidslijn, namelijk tussen degenen die zich wel (of zelfs bijzonder goed) weten te redden in de participatiesamenleving, en degenen die dat niet lukt en die buiten de boot dreigen te vallen. Voordat die vraag beantwoord wordt, is het goed redzaamheid eerst nader empirisch te verkennen.

De WRR veronderstelt dat iemand redzaam is als hij of zij beschikt over voldoende mogelijkheden om het hoofd te bieden aan opgaven waarvoor een ieder zich in het leven gesteld ziet, *life events*² en de tegenslagen die daarbij kunnen optreden, zonder daarbij een beroep te hoeven doen op individuele ondersteuning van de overheid. De WRR kiest in dit project bewust voor het concept ‘redzaamheid’ in plaats van ‘zelfredzaamheid’. Ook in een participatiesamenleving is volledige autarkie geen vereiste. De WRR beschouwt ook degene die niet alleen, maar wel met hulp uit zijn sociale omgeving alle problemen kan oplossen, als redzaam. Door het concept redzaamheid centraal te stellen komt het hele continuüm van niet-redzamen, kwetsbaren, redzamen en zelfredzamen in beeld. Het project richt zich daarmee niet alleen op de bekende risicogroepen aan de onderkant van de samenleving, maar ook op groepen die het risico lopen om terug te vallen in de mate van redzaamheid.

Het concept redzaamheid zal verder worden uitgewerkt in een nog te verschijnen publicatie. Daarin zal de WRR in het bijzonder aandacht besteden aan de rol van mentaal kapitaal voor redzaamheid en de betekenis hiervan voor overheidsbeleid. Dit working paper doet verslag van een verkennend empirisch onderzoek naar het concept redzaamheid, dat in een voorfase van het project is uitgevoerd.

1.1 OPZET EN DOEL VAN HET ONDERZOEK

Het belangrijkste doel van dit paper is om de het concept redzaamheid aan een empirische verkenning te onderwerpen. Allereerst onderzoeken we de belangrijkste assumptie van deze uitwerking: de mate van redzaamheid wordt bepaald door het bezit van een aantal soorten kapitaal: financieel, sociaal, fysiek en mentaal kapitaal (zie nadere uitleg in 1.2). Meer specifiek gaan we in op de vraag in welke mate deze verschillende soorten kapitaal samenhangen met redzaamheid. Vervolgens verkennen we hoe redzaamheid varieert al naargelang de groep waartoe iemand behoort, waarbij de focus zal liggen op de kwetsbaarste groepen, dat wil zeggen die groepen die het minste van de diverse kapitaalsoorten bezitten.

In het tweede deel van dit paper doen we verslag van de resultaten van een nadere verkenning van het belang van mentaal kapitaal voor redzaamheid. De vraag is welke onderdelen van mentaal kapitaal het sterkste samenhangen met redzaamheid, en hoe zich dit verhoudt tot de andere kapitaalsoorten (zie nadere uitleg in 4.2). In deze analyse onderzoeken we ook hoe mensen zelf hun mate van redzaamheid beoordelen. We zijn benieuwd om te weten in hoeverre de groepen mensen die slechter scoren op de verschillende kapitalen, ook zelf het gevoel hebben dat ze moeite hebben om mee te komen in de samenleving. Ten slotte onderzoeken we hoe mensen met tegenslagen omgaan en in welke mate ze denken over buffers te beschikken. Dit onderdeel brengt in beeld in welke mate de mensen denken steun uit hun sociale omgeving nodig en voorhanden te hebben, dan wel in die situaties afhankelijk verwachten te zijn van de overheid.

1.2 HET CONCEPT REDZAAMHEID

De WRR veronderstelt dat iemand redzaam is als hij of zij beschikt over voldoende mogelijkheden om het hoofd te bieden aan opgaven waarvoor een ieder zich in het leven gesteld ziet, *life events* en de tegenslagen die daarbij kunnen optreden, zonder daarbij een beroep te hoeven doen op individuele ondersteuning van de overheid.³ Redzaam zijn is niet een doel op zich, maar stelt mensen in staat mee te doen in onze samenleving. Het belang van kunnen participeren wordt breed gedeeld, al kan de motivatie hiervoor verschillen. Voor het individu is kunnen participeren belangrijk, omdat het hem in staat stelt levensdoelen te realiseren. Dit houdt in dat mensen in staat zijn om een betekenisvol leven te leiden en eigen keuzes te maken. De vrijheid en autonomie van het individu staan daarbij voorop, de overheid bepaalt niet wat voor het individu een betekenisvol leven is. Het is dus niet de uitkomst die ertoe doet (bijvoorbeeld participatie in de vorm van betaald werk), maar het draait om de mogelijkheden die mensen hebben (bepaald door het hebben van diverse hulpbronnen). Vanuit een collectief perspectief is het voor de overheid

belangrijk dat burgers minimaal zichzelf kunnen redden en niet leunen op de overheid. Als burgers daarnaast ook actief bijdragen aan de economische en sociale welvaart, is dat mooi meegenomen.

De mate waarin individuen redzaam zijn, wordt in dit onderzoek daarom gemeten in een minimale en in een maximale variant. De minimale variant betreft de individuele afhankelijkheid van collectief publieke goederen, de maximale variant het kunnen realiseren van levensdoelen. De minimale variant kan worden beschouwd als het collectieve doel van redzaamheid: zo min mogelijk belastinggeld naar individuele ondersteuning van burgers.⁴ De maximale variant is het individuele doel: de mogelijkheid om een betekenisvol leven te leiden.

Iedereen is in zekere mate afhankelijk van publieke goederen, denk bijvoorbeeld aan een infrastructuur, veiligheid en onderwijs. Daarnaast wordt er ook belastinggeld gereserveerd voor *individuele* ondersteuning van burgers, bijvoorbeeld in de vorm van uitkeringen, toeslagen en subsidies. Deze laatstgenoemde voorzieningen dienen om mensen te ondersteunen als ze daar zelf (tijdelijk) niet toe in staat zijn.⁵ De veronderstelling in dit onderzoek is dat wanneer mensen in hogere mate redzaam zijn, ze niet of minder vaak aanspraak hoeven te maken op deze voorzieningen. We duiden dit doel van redzaamheid als de minimale variant, omdat het een belangrijk streven is van de overheid, maar niet per se van mensen zelf.

De centrale hypothese die we in dit onderzoek nader verkennen, is dat de mate van redzaamheid van een individu wordt bepaald door het bezit van verschillende hulpbronnen of kapitaalsoorten.⁶ Het gaat hierbij niet alleen om financiële bronnen. De verwachting is dat ook andere hulpbronnen van invloed zijn op de mate van redzaamheid van een individu. We onderscheiden vier soorten kapitaal:

- financieel kapitaal;
- sociaal kapitaal;
- fysiek kapitaal;
- mentaal kapitaal.

Mensen kunnen in verschillende mate over deze soorten kapitaal beschikken, en deze verder in de loop van hun leven opbouwen, onderhouden of verliezen. Redzaamheid is dan te zien als een continuüm waarin mensen een plek innemen, gebaseerd op de mate waarin ze over financieel, sociaal, fysiek en mentaal kapitaal beschikken. Dit is dus hun plek op het continuüm van onredzaamheid, kwetsbaarheid, redzaamheid en zelfredzaamheid. De verwachting is dat de soorten kapitaal op verschillende manieren samenhangen met de indicatoren van redzaamheid, afhankelijkheid van collectieve publieke goederen en het kunnen realiseren van levensdoelen. Over de relaties stellen we geen expliciete verwachtingen op, in het analysegedeelte vindt namelijk een verkenning van de relaties plaats.

Vier soorten kapitaal

Financieel kapitaal bestaat uit de financiële middelen waarover een individu kan beschikken. Deze middelen kunnen uit verschillende bronnen voortkomen, bijvoorbeeld inkomen uit arbeid, of verworven of geërfd vermogen. Financiële middelen zijn zowel direct als indirect belangrijk voor redzaamheid. Indirect creëert het bezit diverse mogelijkheden, bijvoorbeeld om een opleiding te volgen of om een omgeving zo in te richten dat fysieke beperkingen geen obstructies meer vormen. We verwachten dat de verhouding tussen financieel kapitaal en de minimale variant van redzaamheid eenduidig is: mensen met meer financieel kapitaal hebben minder snel financiële ondersteuning van de overheid nodig (en vice versa). We onderzoeken in dit paper of er naast financieel kapitaal nog andere vormen van kapitaal direct samenhangen met deze minimale variant van redzaamheid.

Sociaal kapitaal bestaat uit het bezit van (waardevolle) sociale contacten. Niet alleen het aantal contacten is relevant, maar ook de kwaliteit van de contacten. Dat wil zeggen de intensiteit van een contact (vage kennis of hechte vriendschap) en de waarde die een contact kan opleveren (bijvoorbeeld bij het vinden van een nieuwe baan of voor emotionele steun). Het gaat dus om de omvang, heterogeniteit en kwaliteit van het netwerk.

Fysiek kapitaal betreft de gezondheid en fysieke mogelijkheden van het individu. Een individu wordt geboren met bepaalde fysieke capaciteiten, maar die kunnen zich in de loop van de tijd positief of negatief ontwikkelen door ziektes of ziekteverloop, omgevingsinvloeden (leefmilieu), gedrag (leefstijl) of (nieuwe) behandeling.

Aan de drie bovenstaande soorten kapitaal, die door gebruik van andere auteurs een 'klassieke' status hebben, voegt de WRR een vierde soort toe: mentaal kapitaal.⁷ Mentaal kapitaal omvat allereerst de cognitieve capaciteiten en kennis van een individu, die grotendeels tot uiting komen in opleidingsniveau. De aanname is hierbij dat naarmate men meer hiervan bezit, mensen in het algemeen meer succes hebben in diverse levensdomeinen (vergl. Bijl et al. 2013). Daarnaast omvat mentaal kapitaal ook meer 'zachte', non-cognitieve, eigenschappen als persoonlijkheidskenmerken en sociale vaardigheden. Concrete voorbeelden hiervan zijn de manier waarop mensen zich in de omgang met anderen gedragen en de mate waarin zij beschikken over zelfcontrole en doorzettingsvermogen. Omdat er in vergelijking met de andere kapitaalsoorten nog weinig bekend is over mentaal kapitaal, met de name over de diversiteit ervan, zal er in dit verkennende onderzoek extra aandacht aan worden besteed (zie hoofdstuk 4).

Opbouw paper

De context van dit paper en het concept redzaamheid zijn nu kort gepresenteerd. In de volgende hoofdstukken wordt de uitwerking van het concept redzaamheid aan een empirische toets onderworpen. Eerst wordt onderzocht hoe de vier soorten kapitaal samenhangen met de redzaamheidsdoelen, vervolgens kijken we welke demografische groepen beduidend lager scores op redzaamheid. Hoofdstuk 2 geeft een beschrijving van de data die zijn gebruikt voor dit onderzoek, in hoofdstuk 3 worden de resultaten weergegeven. In hoofdstuk 4 volgt een beknopte conclusie van deze resultaten. In hoofdstuk 4 bespreken we ook de opzet van een vervolgonderzoek, dat we in de hoofdstukken 5 tot en met 7 presenteren. In dit onderzoek wordt de rol van mentaal kapitaal nader onderzocht en verder in welke mate mensen kunnen meekomen in de samenleving, en welke rol diverse buffers spelen. Hoofdstuk 5 bevat een beschrijving van de gebruikte data voor dit vervolgonderzoek, in hoofdstuk 6 bespreken we de resultaten en hoofdstuk 7 reflecteert ten slotte op deze resultaten. Hoofdstuk 8 bevat de slotconclusie van dit paper.

2 DATA EN METHODE I

In dit hoofdstuk bespreken we de gebruikte data (2.1), de operationalisaties van de kapitaalsoorten (2.2; 2.3) en de onderzoeksmethoden om de verbanden te verkennen (2.4).

2.1 DATA

Om het verband tussen redzaamheid en de redzaamheidsdoelen te toetsen hebben we gebruikgemaakt van de dataset van het SCP Leefsituatie-index (SLI) onderzoek.⁸ Deze data komen tot stand met een survey, die respondenten schriftelijk kunnen invullen nadat ze aan het mondelinge Culturele Veranderingen (CV)-onderzoek hebben deelgenomen. Het SLI-onderzoek verdiept zich in de leefsituatie van mensen, met vragen over onder andere werk, gezondheid en sociale omgeving.

Voor de analyse is het SLI-databestand van 2012-2013 gebruikt.⁹ Het percentage respondenten dat de schriftelijke SLI-vragenlijst invulde na het CV-onderzoek, bedroeg 85,2%. De respons voor het mondelinge CV-onderzoek, waar dus ook de SLI-respondenten aan deelnemen, bedroeg 54,1%. Het respondentenbestand van het SLI kan als representatief worden beschouwd voor de Nederlandse bevolking na een weging.¹⁰ Deze weging zal worden toegepast bij de beschrijvende analyses, maar niet bij de verklarende analyses.¹¹ Dit kan de resultaten namelijk ongewenst beïnvloeden (Winship en Radbill 1994).¹² Het bestand uit 2012-2013 bevat na data-reductie 2087 respondenten.

2.2 OPERATIONALISATIE VAN REDZAAMHEIDSDOELEN

De individuele afhankelijkheid van collectieve goederen is een lastig te meten begrip, want wanneer kun je stellen dat iemand afhankelijk is van een bepaalde uitkering, toeslag of subsidie? Niet iedereen die een toeslag ontvangt, is hiervan afhankelijk om mee te kunnen doen. In 2013 ontvingen ongeveer zes op de tien Nederlandse huishoudens minstens één toeslag (Commissie inkomstenbelasting en toeslagen 2013). Hieronder bevinden zich bijvoorbeeld jongeren met ouders in de hoogste inkomenscategorie, voor wie een zorgtoeslag waarschijnlijk eerder een extraatje is. In dit onderzoek is de afhankelijkheid van collectieve goederen geoperationaliseerd door te kijken naar de belangrijkste inkomensbron die mensen ontvangen. Het SLI-bestand bevat belastinggegevens van de respondenten,¹³ hieruit valt af te leiden of mensen een uitkering ontvangen als belangrijkste inkomensbron. Respondenten in de volgende categorieën worden beschouwd als uitkeringsafhankelijk (1): werkloosheidsuitkering, arbeidsongeschiktheidsuitkering, bijstand of overige sociale voorzieningen. De overige respondenten zijn niet afhankelijk

van een uitkering (o). Respondenten in de categorieën ‘studiefinanciering’, ‘overig’ en ‘zonder inkomen’ zijn niet meegenomen in de regressieanalyses (0,9% van het totaal).¹⁴

Ook het realiseren van levensdoelen is een lastig concept, en moeilijk eenduidig te meten in een survey. Daarom is ervoor gekozen om *de mate van tevredenheid* als indicator te gebruiken. Immers, als mensen in staat zijn hun levensdoelen te realiseren, zullen ze waarschijnlijk sneller tevreden zijn met hun leven. De focus ligt dan op, in het algemeen genomen, blijvende tevredenheid (Veenhoven 1984). Tevredenheid is gemeten aan de hand van de volgende vraag: hoe tevreden bent u met het leven dat u op dit moment leidt? Antwoorden op deze vraag vielen in een schaal van 1 t/m 10. In grote surveys is deze maat voldoende robuust gebleken (Kahneman en Krueger 2006) en de scores variëren vrij weinig naar interview-context. Mensen, in het bijzonder groepen, geven dus eenduidige antwoorden, waardoor de betrouwbaarheid van de maat toeneemt. Ontbrekende waarden op deze variabele (1,2%) worden verwijderd voor de regressieanalyses.

2.3 OPERATIONALISATIE VAN KAPITAALSOORTEN

Om financieel, sociaal, fysiek en mentaal kapitaal te operationaliseren zijn per kapitaalsoort zoveel mogelijk variabelen geselecteerd uit het SLI-bestand die de kapitaalsoorten weerspiegelen. Het databestand bevat niet voor elke kapitaalsoort een gelijk aantal variabelen, desalniettemin is er voor elke kapitaalsoort ten minste één valide meting aanwezig. De lijst van alle variabelen staat hieronder per kapitaalsoort weergegeven. De variabelen en constructie van schalen zijn beschreven in de tekst. Descriptieve informatie over de variabelen is te zien in tabel 2.1 (bijlage I).

2.3.1 FINANCIËEL KAPITAAL

De SLI-survey bevat weinig vragen over het financieel kapitaal van een respondent. Dit vormt geen beperking, omdat de survey de belastinggegevens van respondenten bevat. Deze objectieve maat is beter dan subjectieve metingen om de hoogte van inkomen te bepalen, omdat respondenten vaak nogal afhoudend zijn als het om financiële vragen gaat (Riphahn en Serfling 2005).

Variabele:

GBH decielen – Gestandaardiseerd Besteedbaar Huishoudinkomen in decielen.

Besteedbaar inkomen van een respondent gecorrigeerd voor grootte van huishouden, op basis van verstrekte belastinggegevens.

2.3.2 SOCIAAL KAPITAAL

Voor de kwaliteit van de sociale omgeving van een respondent zijn zowel kwantitatieve als kwalitatieve aspecten relevant. Deze beide aspecten worden zo adequaat mogelijk gemeten aan de hand van de data, door te kijken naar zowel hoe de respondent het netwerk ervaart (sociale inbedding), de participatiegraad, de contactfrequentie met anderen, als wat de functionaliteit van contacten is (mogelijkheid tot hulp ontvangen).

Variabelen:

Sociale inbedding – Schaal van zes items over ervaren kwaliteit en kwantiteit van sociale contacten (bijlage I).

Voor een geldige score moet een respondent minstens drie van de zes stellingen beantwoord hebben.

Lidmaatschap verenigingen – Totaal aantal lidmaatschappen van diverse verenigingen (bijlage I).

Vrijwilligerswerk – Aantal uren dat een respondent aan vrijwilligerswerk doet; d.w.z. onbetaald werk ten behoeve van of georganiseerd door een instelling of vereniging.

Contactfrequentie familie – Contact (d.w.z. ontmoetingen, telefonische en schriftelijke contacten, e-mail etc.) van respondent met familieleden. Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: zelden of nooit (0) t/m één keer per week of vaker (4).

Contactfrequentie vrienden – Contact (d.w.z. ontmoetingen, telefonische en schriftelijke contacten, e-mail etc.) van respondent met vrienden, vriendinnen of echt goede kennissen. Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: zelden of nooit (0) t/m één keer per week of vaker (4).

Intieme contacten – Aantal personen waarmee een respondent intieme kwesties kan bespreken. Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: niemand (0) t/m meer dan vijf personen (4).

Hulp terneergeslagen – Respondent kan hulp ontvangen van iemand buiten het huishouden wanneer hij of zij terneergeslagen is. Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: nee (0), weet ik niet zeker (1), ja (2).

Vinden baan – Respondent kan hulp ontvangen van iemand buiten het huishouden bij het vinden van een baan. Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: nee (0), weet ik niet zeker (1), ja (2).

Geld lenen – Respondent kan geld lenen van iemand buiten het huishouden. Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: nee (0), weet ik niet zeker (1), ja (2).

2.3.3 FYSIEK KAPITAAL

Fysiek kapitaal behelst de gezondheid van een persoon. Respondenten ontvingen een aantal vragen over de toestand van hun gezondheid en welke beperkingen ze daarbij ervaren. Dit gedeelte in de vragenlijst was duidelijk afgebakend onder de kop ‘gezondheid’.

Variabelen:

Gezondheid (self-rated) – Over het algemeen genomen, zelf beoordeelde gezondheid van de respondent.

Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: slecht (0) t/m uitstekend (4).

Aandoening – Schaal van twee items over in welke mate respondenten belemmerd worden door een langdurige ziekte of aandoening (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens één stelling beantwoord hebben.

Beperking – Schaal van twee items over in welke mate respondenten op dit moment worden beperkt door hun gezondheid bij dagelijkse bezigheden (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens één stelling beantwoord hebben.

Lichamelijk gezondheidsprobleem – Schaal van twee items over in welke mate respondenten problemen bij werk of dagelijkse bezigheden ondervinden als gevolg van hun lichamelijke gezondheid (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens één stelling beantwoord hebben.

Emotioneel probleem – Schaal van twee items over in welke mate respondenten problemen bij werk of dagelijkse bezigheden ondervinden als gevolg van een emotioneel probleem (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens één stelling beantwoord hebben. Emotionele problemen zijn niet uitsluitend gezondheidsproblemen, maar beïnvloeden ook het karakter (dat we eerder onder mentaal kapitaal scharen). Omdat het hier over emotionele problemen in de medische zin gaat (bijv. depressies of angststoornissen), scharen we het onder fysiek kapitaal. Deze variabele illustreert dat het onderscheid tussen verschillende kapitaalsoorten, in dit geval fysiek en mentaal kapitaal, soms lastig scherp en eenduidig is te maken.

Gezondheid en contact – De mate waarin de lichamelijke gezondheid of een emotioneel probleem van respondenten in de afgelopen vier weken hun sociale activiteiten (zoals bezoek aan vrienden of naaste familieleden) hebben belemmerd. Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: nooit (o) t/m voortdurend (4).

2.3.4 MENTAAL KAPITAAL

Mentaal kapitaal is het totaal aan kennis en vaardigheden waarover iemand beschikt. Het gaat daarbij zowel om cognitieve als om niet-cognitieve kennis en vaardigheden en persoonskenmerken. In de analyse worden zoveel mogelijk metingen van mentaal kapitaal opgenomen, omdat diverse aspecten van belang kunnen zijn voor uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid. Omdat het lastig is cognitief vermogen vast te stellen in een survey, maken we gebruik van de variabele opleidingsniveau.

Variabelen:

Opleidingsniveau – Hoogst voltooide opleidingsniveau van de respondent in vijf categorieën van basisonderwijs (o) t/m hbo-,wo-master, doctor (4).

Bureaucratische competenties – Mate waarin respondenten hulp nodig hebben bij het invullen van formulieren van officiële instanties (bijvoorbeeld voor de belastingdienst, de gemeente, of om huursubsidie aan te vragen). Antwoordcategorieën zijn gehercodeerd: ik heb altijd hulp nodig (o) t/m ik nooit hulp nodig (4).

Digitale vaardigheden – Schaal van vijf items over mate waarin respondenten basale digitale vaardigheden bezitten (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens drie van de vijf stellingen beantwoord hebben.

Taalbeheersing – Schaal van vier items over de beheersing (spreken, lezen, schrijven, luisteren) van de Nederlandse taal van respondenten (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens twee van de vier stellingen beantwoord hebben.

Veerkracht – Schaal van vijf items over hoe veerkrachtig een respondent is (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens drie van de vijf stellingen beantwoord hebben.

Mastery – Schaal van vijf items over de mate waarin respondenten het gevoel hebben regie over hun eigen leven te kunnen voeren (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens drie van de vijf stellingen beantwoord hebben.

Doorzettingsvermogen – Schaal van drie items over het doorzettingsvermogen van respondenten (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens twee van de drie stellingen beantwoord hebben.

Zelfbeeld – Schaal van vier items over hoe positief of negatief respondenten zichzelf beoordelen (bijlage I). Voor een geldige score moet een respondent minstens twee van de vier stellingen beantwoord hebben.

2.3.5 CONTROLEVARIABLEN

In de analyse worden enkele controlevariabelen opgenomen. Deze variabelen kunnen niet onder een bepaalde kapitaalsoort worden geschaard, maar kunnen wel degelijk een verband hebben met uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid. Door ze op te nemen is de kans op vertekende effecten in de analyse minder groot.¹⁵

Controlevariabelen:

Geslacht – Geslacht van de respondent. Vrouw is referentiecategorie (0).

Leeftijd – Leeftijd van de respondent; 18 jaar is nulpunt.

Herkomst – Herkomst van de respondenten naar drie categorieën: autochtoon, westerse allochtoon en niet-westerse allochtoon. Deze variabele wordt als dummies opgenomen in de analyse.

Huishoudsamenstelling – Indeling van het huishouden van respondent naar: eenpersoonshuishouden, eenouder-huishouden, stel met kinderen en stel zonder kinderen. Van de categorieën worden dummies gemaakt. Respondenten in de categorie 'overig' (0,3%) worden verwijderd uit het bestand.

Werkstatus – Arbeidssituatie van de respondent naar: fulltime (meer dan 12 uur per week), werkt in eigen huishouden, werkloos of arbeidsongeschikt, en overig (gepensioneerd, parttime, studerende, vrijwilliger, etc.). Deze worden als dummies opgenomen in de analyse.

2.4 ONDERZOEKSMETHODEN

Zoals gezegd, bestaat het eerste deel van de analyse uit het verkennen van de relatie tussen enerzijds de kapitaalsoorten en anderzijds uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid. Het doel is om te analyseren welke kapitaalsoorten, of meer specifieke variabelen, het sterkst samenhangen met de beide redzaamheidsdoelen. Vanwege deze exploratieve insteek is ervoor gekozen om een empirische selectieprocedure uit te voeren. In deze methode worden de variabelen geselecteerd die het sterkst correleren met uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid. Omdat de redzaamheidsdoelen van meetniveau verschillen, worden twee verschillende maar vergelijkbare selectieprocedures uitgevoerd.

De variabele *uitkeringsafhankelijkheid* is dichotoom. Om te zien welke variabelen hier het sterkst mee correleren, gecontroleerd voor elkaars invloed, is een backstep logistische regressieanalyse geschikt. In deze analyse worden alle variabelen ingevoerd in een regressiemodel, om vervolgens stap voor stap de minst belangrijke variabelen eruit te halen (Lammers en Pelzer 2009). De variabelen die het sterkst met de outputvariabele correleren, blijven vervolgens over. Dit kan men bepalen aan de hand van de Wald-statistiek.¹⁶ Bij een model met veel variabelen heeft deze analyse het nadeel van een groot aantal missende waarden. Al bij één missende waarde op een variabele wordt een respondent uit de analyse gelaten. Om deze reden wordt na de selectieprocedure opnieuw een regressieanalyse gedaan, maar

dan alleen met de variabelen die zijn overgebleven uit de selectieprocedure. Op deze manier worden weer meer respondenten in het model opgenomen. Dit laatste model zal in het resultaatengedeelte gepresenteerd worden.

Eenzelfde soort methode wordt gebruikt voor de analyse van *tevredenheid*. Vanwege het intervalniveau van de variabele voeren we een backward OLS-regressieanalyse uit. Ook hier wordt het definitieve model gepresenteerd met de variabelen uit de selectieprocedure. De maat om de samenhang hier te berekenen is de beta-statistiek.

Na het uitvoeren van de regressieanalyses zal worden bepaald welke variabelen per kapitaalsoort het sterkst correleren met zowel uitkeringsafhankelijkheid als tevredenheid. Deze variabelen dienen dan als belangrijkste indicatoren van redzaamheid. Indien een respondent laag scoort op een van deze indicatoren, is dat volgens onze duiding een *kenmerk van kwetsbaarheid*.¹⁷ Deze *kwetsbaarheden* spelen een centrale rol in het vervolg van de analyse, waarin wordt onderzocht welke sociaaldemografische groepen meer kwetsbaarheden bezitten en dus minder redzaam zijn.

3 RESULTATEN I: KAPITAALSOORTEN EN VERDELING VAN REDZAAMHEID

In dit hoofdstuk bespreken we eerst het resultaat van het onderzoek naar het verband tussen de kapitaalsoorten en de redzaamheidsdoelen (3.1). Op basis van de regressieanalyses selecteren we de belangrijkste indicatoren van elke kapitaalsoort, om vervolgens de cumulatie van kapitaalsoorten te onderzoeken. Vervolgens kijken we hoe deze cumulatie in kapitalen varieert tussen sociaaldemografische groepen (3.2).

3.1 KAPITAALSOORTEN EN REDZAAMHEIDSDOELEN

In tabel 3.1 zijn de modellen gepresenteerd van de regressieanalyses met uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid als outputvariabelen. In de tabel zijn de indicatoren weergegeven die overbleven na de empirische selectieprocedure. De modellen worden eerst apart besproken, waarna de uitkomsten met elkaar worden vergeleken.

Tabel 3.1 Regressiemodellen uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid

Variabelen	Model 1: Uitkeringsafhankelijkheid			Model 2: Tevredenheid		
	Exp (B)	S.D.	Wald	B	S.D.	Beta
Constante		.581	4.03	5.31	.181	
<i>Financieel kapitaal</i>						
GBH decielen	.776	.052	24.2	.019	.008	.047
<i>Sociaal kapitaal</i>						
Sociale inbedding	.354	.272	14.5	.602	.066	.191
Vrijwilligerswerk	1.04	.017	4.24	-.009	.004	-.039
<i>Fysiek kapitaal</i>						
Gezondheid (self-rated)	.530	.143	19.7	.213	.030	.168
Lichamelijk gezondheidsprobleem				.064	.028	.060
Emotioneel probleem				-.119	.032	-.091
Gezondheid en contact				-.103	.030	-.088
<i>Mentaal kapitaal</i>						
Opleidingsniveau				-.057	.024	-.049
Mastery				.329	.039	.185
Zelfbeeld				.121	.045	.059

Tabel 3.1 Regressiemodellen uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid (vervolg)

Variabelen	Model 1: Uitkeringsafhankelijkheid			Model 2: Tevredenheid		
	Exp (B)	S.D.	Wald	B	S.D.	Beta
<i>Controlevariabelen</i>						
Geslacht (vrouw ref.)	1.86	.270	5.26	-.124	.046	-.053
Leeftijd				.006	.002	.078
<i>Herkomst</i>						
– Autochtoon (ref.)						
– NW allochtoon	3.54	.409	9.55	-.455	.119	-.072
<i>Huishoudsamenstelling</i>						
– stel met kinderen (ref.)						
– stel zonder kinderen	2.27	.340	5.85	.187	.049	.078
– eenpersoonshuishouden	2.61	.363	7.01			
– eenouderhuishouden	3.58	.495	6.63	-.232	.108	-.041
<i>Werkstatus</i>						
– fulltime (ref.)						
– eigen huishouden	2.99	.433	6.39			
– werkloos of arbeidsongeschikt	9.26	.318	48.8	-.761	.099	-.150
– overig	4.07	.340	17.0			
N		2046			1985	
Nagelkerke R ² / R ²		.365			.327	

Alle effecten in de tabel zijn significant bij $p < .05$. Resultaten gecheckt voor multicollineariteit.

Bron: CV/SLI 2012-2013.

Uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid

Model 1 laat zien dat uitkeringsafhankelijkheid het sterkst samenhangt met werkloos of arbeidsongeschikt zijn (Wald 48.8) en het besteedbaar inkomen van een respondent (Wald 24.2). Dit is volgens verwachting, aangezien beide een voorwaarde zijn voor het in aanmerking komen voor een uitkering. Verder correleert 'overige' werkstatus ook sterk (Wald 17.0), waarschijnlijk omdat in deze categorie een groot aantal respondenten zit met een AOW-uitkering of respondenten met een uitkering die zichzelf aanduiden als vrijwilliger. Voor het concept redzaamheid is het interessant welke variabelen, naast financieel kapitaal, nog meer van belang zijn voor uitkeringsafhankelijkheid. Model 1 toont dat gezondheid (Wald 19.7) en sociale inbedding (Wald 14.5) samenhangen met uitkeringsafhankelijkheid. Deze variabelen meten respectievelijk fysiek en sociaal kapitaal. De effecten zijn in de verwachte richting: iemand met bijvoorbeeld een slechtere gezondheid ontvangt eerder een uitkering (of vice versa). Verder is er nog een kleine positieve correlatie met vrijwilligerswerk (Wald 4.24). Variabelen van mentaal kapitaal lijken geen directe correlatie met uitkeringsafhankelijkheid te hebben.

Model 2 toont dat de relatie tussen de verschillende kapitalen en tevredenheid duidelijk anders verloopt dan tussen de verschillende kapitalen en uitkeringsafhankelijkheid. In tegenstelling tot bij uitkeringsafhankelijkheid, lijkt het besteedbaar inkomen van een respondent maar een kleine rol te spelen voor tevredenheid (Beta .047). Sociale inbedding (Beta .191), mastery (Beta .185) en gezondheid (Beta .168) daarentegen hangen het sterkst samen met tevredenheid. Dit betekent dus dat de sociale omgeving, het gevoel regie over het leven te kunnen voeren en de gezondheid van een persoon het sterkst bijdragen aan zijn of haar tevredenheid, of dat tevreden mensen eerder over deze factoren beschikken. Over de richting van de relatie (causaliteit) kunnen we op basis van deze analyse geen uitspraken doen. Hier komen we in de conclusie (hoofdstuk 4) op terug. Werkloos- of arbeidsongeschiktheid heeft verder een relatief sterke negatieve correlatie met tevredenheid (Beta -.150). Andere indicatoren van de kapitaalsoorten die significant, maar niet in sterke mate, correleren met tevredenheid zijn: vrijwilligerswerk (Beta -.039), lichamelijk gezondheidsprobleem (Beta .060), emotioneel probleem (Beta -.091), gezondheid en contact (Beta -.088), opleidingsniveau (Beta -.049) en zelfbeeld (Beta .059).

Ten slotte valt er te constateren dat van elke kapitaalsoort minstens één aspect een significante betekenis voor tevredenheid heeft. Dit wil echter niet zeggen dat alle aspecten van elke kapitaalsoort even relevant zijn. Zo blijkt bijvoorbeeld voor mentaal kapitaal dat zowel mastery als zelfbeeld relateren met tevredenheid, maar dat de mate waarin respondenten ervaren regie te kunnen voeren over het leven (i.e. mastery) de variantie in tevredenheid meer verklaart dan hoe ze zichzelf beoordelen.

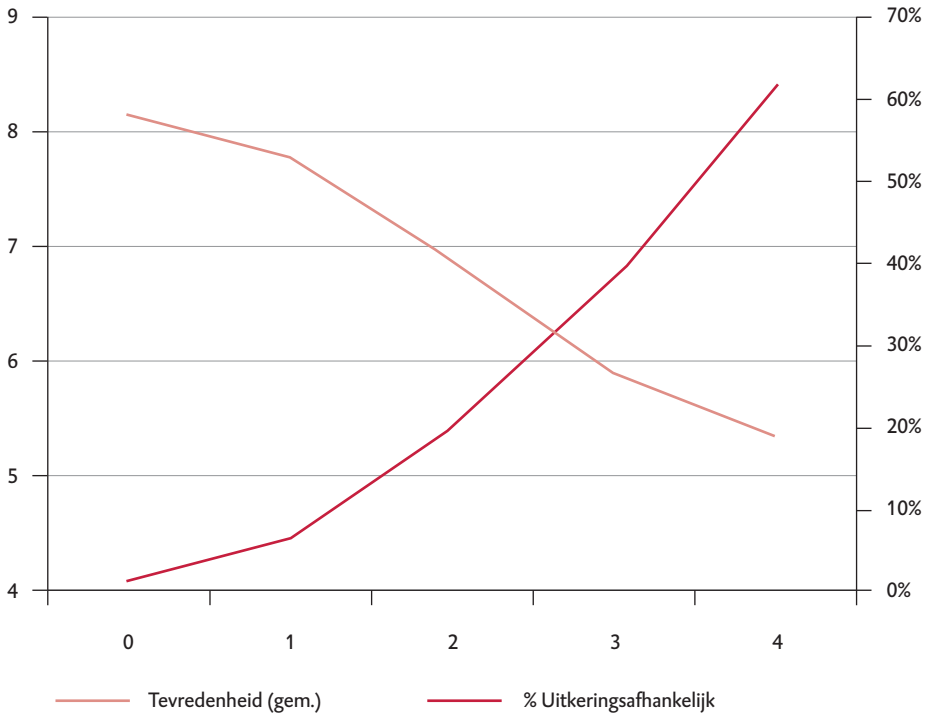
Cumulatie van kapitaalsoorten

Vervolg vraag op deze bevindingen is hoe het bezit van meerdere kapitaalsoorten samenhangt met de redzaamheidsdoelen. Wanneer wordt aangenomen dat mensen minder redzaam zijn naarmate ze over minder van de vier kapitaalsoorten beschikken, heeft dit dan ook eenduidige implicaties voor uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid? Dit wordt onderzocht door per kapitaalsoort de belangrijkste variabele te selecteren op basis van de bevindingen uit tabel 3.1. Dit zijn 'besteedbaar inkomen' (financieel), 'sociale inbedding' (sociaal), 'gezondheid' (fysiek) en 'mastery' (mentaal). Vervolgens wordt er gekeken of er cumulatie van lage scores bij respondenten plaatsvindt op deze variabelen. Een lage score op een van deze variabelen duiden we vanaf nu aan als een 'kwetsbaarheid'.¹⁸ Als respondenten meer kwetsbaarheden bezitten, zijn ze minder redzaam.

Hoeveel kwetsbaarheden respondenten bezitten, is te zien in tabel 3.2. Slechts een klein deel van de respondenten bezit volgens deze indeling vier kwetsbaarheden (0,7%). In totaal heeft 41,9% van de steekproef minstens één kwetsbaarheid. Figuur 3.1 laat verder zien dat er eenduidige relaties bestaan tussen het aantal

kwetsbaarheden van respondenten en de mate van tevredenheid en uitkeringsafhankelijkheid. Wanneer iemand meer kwetsbaarheden bezit, ontvangt hij of zij eerder een uitkering en is minder snel tevreden. Er is dus een eenduidig verband tussen het bezit van meerdere kapitaalsoorten en de redzaamheidsdoelen.

Figuur 3.1 Aantal kwetsbaarheden

Bron: CV/SLI 2012-2013.

Tabel 3.2 Kwetsbaarheden in steekproef

N kwetsbaarheden	N	%
0	1201	58.1%
1	594	28.7%
2	202	9.8%
3	58	2.8%
4	13	0.7%
Totaal	2069	100

Bron: CV/SLI 2012-2013. Gewogen resultaten.

3.2 REDZAAMHEID ONDER DE BEVOLKING

Nu er is vastgesteld dat er een duidelijk verband tussen de soorten kapitaal en de redzaamheidsdoelen bestaat, kan worden onderzocht in welke mate redzaamheid verspreid is onder de Nederlandse bevolking. Hiervoor is het aantal kwetsbaarheden van respondenten uitgesplitst naar sociaaldemografische kenmerken, zoals werkstatus, herkomst en huishoudsamenstelling. Tabel 3.1 geeft al enige aanwijzingen over kwetsbare groepen. Zo zag men bijvoorbeeld dat ‘werkloos- of arbeidsongeschiktheid’ sterk correleert met de outputvariabelen. De belangrijkste resultaten van deze beschrijvende analyses staan weergegeven in tabel 3.3.

Tabel 3.3 Kwetsbaarheden naar groepen

N kwetsbaarheden	Steekproef	Werkloos of arbeidsongeschikt	Gezondheidsbeperkingen	Eenouderhuishoudens	Laag opgeleiden	Eenpersoonshuishoudens	Niet-westerse allochtonen
0	58,1%	24,4%	29,9%	32,9%	42,3%	44,0%	42,3%
1	28,7%	30,6%	37,1%	37,2%	31,4%	35,5%	34,2%
2	9,8%	27,9%	22,8%	23,4%	19,4%	13,9%	19,9%
3	2,8%	12,3%	8,1%	5,4%	5,3%	4,9%	3,6%
4	0,7%	4,8%	2,0%	1,0%	1,7%	1,7%	0%
Gemiddeld aantal kwetsbaarheden*	1,59	2,42	2,15	2,04	1,93	1,85	1,85
Totale N	2069	128	569	128	440	409	212

* gemiddelde waarden van groepen wijken significant af van steekproefgemiddelde bij $p < .05$.

Bron: CV/SLI 2012-2013. Gewogen resultaten.

De groepen met een gemiddeld hoog aantal kwetsbaarheden zijn werklozen of arbeidsongeschikten, respondenten met gezondheidsbeperkingen, eenouderhuishoudens, laagopgeleiden, eenpersoonshuishoudens en niet-westerse allochtonen. De gemiddelde score van deze groepen op het aantal kwetsbaarheden wijkt significant af van het steekproefgemiddelde. Werklozen en arbeidsongeschikten bezitten in het algemeen de meeste kwetsbaarheden, gevolgd door mensen met gezondheidsbeperkingen. Dit betekent dus bijvoorbeeld voor de laatste groep dat deze mensen niet alleen weinig fysiek kapitaal hebben, maar vaak ook minder financieel, sociaal of mentaal kapitaal dan gemiddeld. Eenpersoonshuishoudens en niet-westerse allochtonen zijn beide ongeveer even kwetsbaar, maar zijn wel het minst kwetsbaar van deze groepen. Andere sociaaldemografische kenmerken van respondenten, zoals geslacht, leeftijdsverschillen of gepensioneerd, toonden in de analyse geen significante afwijkingen van het steekproefgemiddelde qua aantal kwetsbaarheden.

4 TUSSENBALANS: OPBRENGSTEN EERSTE ANALYSE

4.1 EERSTE CONCLUSIES

Het eerste doel van dit onderzoek was om de aannames die ten grondslag liggen aan de uitwerking van redzaamheid te testen: is er een verband tussen de kapitaal-soorten en de doelen van redzaamheid? De resultaten uit hoofdstuk 3 laten zien dat er duidelijk verband bestaat. De kapitaal-soorten hangen namelijk op verschillende wijzen samen met uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid.

Naast de verwachte sterke relatie tussen besteedbaar inkomen en uitkeringsafhankelijkheid blijkt dat indicatoren van sociaal en fysiek kapitaal, ‘sociale inbedding’ en ‘ervaren gezondheid’, ook in zekere mate samenhangen met uitkeringsafhankelijkheid. Een mogelijke verklaring voor de relatie met fysiek kapitaal is dat de groep uitkeringsafhankelijken gedeeltelijk wordt gevormd door WAO’ers, wier ervaren gezondheid in het algemeen minder zal zijn. Een mogelijke verklaring voor de relatie met sociaal kapitaal is dat de mensen met een uitkering in het algemeen minder participeren (Jehoel-Gijsbers 2004). Door het lage inkomen hebben ze waarschijnlijk minder kans om deel te nemen aan sociale activiteiten, en zijn daardoor eerder geïsoleerd.

Indicatoren van mentaal kapitaal correleren niet direct met uitkeringsafhankelijkheid, maar dit wil niet zeggen dat er helemaal geen relatie is. Door het toepassen van een empirische selectieprocedure worden alleen variabelen in het model opgenomen die direct invloed hebben op de outputvariabele (Lammers en Pelzer 2009). Andere variabelen van mentaal kapitaal, zoals opleiding, zouden dus mogelijk een indirecte invloed kunnen hebben op uitkeringsafhankelijkheid. Het is bijvoorbeeld bekend dat de opleiding van een persoon in sterke mate samenhangt met zijn of haar inkomen (Moonen en Pleijers 2011), dat wel weer sterk samenhangt met uitkeringsafhankelijkheid. Dergelijke indirecte verbanden zijn echter niet getoetst in dit onderzoek.¹⁹

Tevredenheid hangt niet samen met één specifieke kapitaal-soort, maar wordt beïnvloed door meerdere kapitaal-soorten. Dit bevestigt eerder onderzoek, waaruit blijkt dat tevredenheid wordt gevormd door een samenloop van omstandigheden (Diener 2012). De analyse toont dat ‘sociale inbedding’, ‘mastery’ en ‘ervaren gezondheid’ het sterkst correleren. Het ‘besteedbaar inkomen’ heeft daarnaast ook een kleine samenhang. Voor mentaal kapitaal is hoofdzakelijk het persoonskenmerk ‘mastery’ van belang, of mensen eigen regie over hun leven kunnen voeren. Dat bovenstaande indicatoren samenhangen met tevredenheid is geen verrassing, het zijn immers belangrijke voorwaarden om levensdoelen te kunnen realiseren.

Via een breed netwerk is het bijvoorbeeld makkelijker om waardevolle zaken geregeld te krijgen. Daarvoor heb je ook een goede gezondheid nodig om de deur uit te komen. Kortom, het bezitten van voldoende geld, een breed netwerk, een goede gezondheid en het voeren van regie vergroten alle de keuzemogelijkheden en *capabilities* van mensen, daarom zullen ze eerder tevreden zijn.

Het tweede doel van dit onderzoek was om te verkennen hoe redzaamheid verspreid is onder de Nederlandse bevolking. De resultaten laten zien dat er een lineaire relatie bestaat tussen de cumulatie van kwetsbaarheden en de redzaamheidsdoelen. Mensen met meer kwetsbaarheden ontvangen eerder een uitkering en scoren lager op tevredenheid. De groepen met de meeste kwetsbaarheden zijn werklozen of arbeidsongeschikten, en mensen met gezondheidsbeperkingen. Dit wordt ten dele veroorzaakt door het feit dat deze groepen al lager scoren op een kapitaalsoort. Mensen met gezondheidsbeperkingen hebben bijvoorbeeld minder fysiek kapitaal. De analyse laat echter zien dat deze groepen ook vaker minder bezitten van andere kapitaalsoorten. Hoewel dit hier niet getest is, zou er dus een negatief interactie-effect kunnen optreden, wat betekent dat een lage score op één kapitaal de kans vergroot op een lagere score op meerdere kapitalen.²⁰

Discussie

We kunnen concluderen dat de kapitaalsoorten op verschillende manieren samenhangen met uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid. Deze eerste analyse heeft daarmee een aantal basale verbanden aangetoond, die de uitwerking van de het concept redzaamheid ondersteunt. Omdat het onderzoek verkennend is, kunnen hier slechts in beperkte mate conclusies aan worden verbonden. Een aantal beperkingen van de analyse wordt hier kort besproken.

Hoewel de data in dit onderzoek representatief zijn voor de Nederlandse bevolking, is een aantal kwetsbare groepen ondervertegenwoordigd, zoals daklozen en illegale migranten. De data van dit onderzoek zijn geschikt om een algemeen beeld van redzaamheid te krijgen. Het in kaart brengen van bepaalde kwetsbare groepen daarentegen vergt meer gedetailleerd en andere vormen van onderzoek dan in dit paper wordt gepresenteerd.

Een tweede, meer fundamentele, kwestie hangt samen met de uitwerking van het concept redzaamheid in kapitalen. De kapitaalsoorten zijn brede theoretische constructen die op diverse manieren geoperationaliseerd kunnen worden. In dit onderzoek is een aantal valide metingen voor elke kapitaalsoort opgenomen in de analyse, maar kunnen niet alle kapitaalsoorten op gelijke, evenwichtige wijze geoperationaliseerd worden. Sociaal kapitaal is bijvoorbeeld uitgebreider geoperationaliseerd dan financieel kapitaal (respectievelijk negen variabelen tegenover één variabele). Hierdoor is de kans groter dat we verbanden vinden tussen bepaalde aspecten van kapitaalsoorten en de redzaamheidsdoelen, afhankelijk van de

hoeveelheid metingen en de validiteit van deze metingen. Hieruit concluderen we dat het uiteindelijk niet mogelijk is om alle verbanden gezamenlijk empirisch te testen. Het analyseren van de relatie tussen kapitaalsoorten en redzaamheidsdoelen gebeurt dus in bepaalde omstandigheden – kwantitatieve modellen – met zekere restricties – gelimiteerde operationalisatie van concepten.

Een laatste beperking is dat de modellen geen causaliteit toetsen en ook niet veronderstellen. Causaliteit is met de cross-sectionele data in dit onderzoek niet vast te stellen. Om deze reden wordt er constant over verbanden gesproken, en niet over effecten van A op B. Het is bijvoorbeeld niet zeker of ‘mastery’ tot tevredenheid leidt of andersom.

4.2 VERVOLGVRAGEN

In hoofdstuk 1 is al aangekondigd dat het tweede deel van dit paper dieper ingaat op de werking van de ‘zachte’ kant van mentaal kapitaal. In de eerste analyse was bijvoorbeeld al te zien dat ‘mastery’ zeer belangrijk is voor de mate van tevredenheid. Een vraag voor de tweede analyse is welke aspecten van mentaal kapitaal nog meer belangrijk kunnen zijn, voor zowel tevredenheid als uitkeringsafhankelijkheid.

In de afgelopen twee decennia hebben de gedragswetenschappen een bloei doorgemaakt, resulterend in nieuwe kennis, onder meer over de rol van persoonlijkheidskenmerken en non-cognitieve vaardigheden. Deze kennis zien we terug in een aantal onderzoekslijnen, die er alle voor pleiten dat er meer aandacht moet komen voor non-cognitieve vaardigheden en persoonskenmerken, omdat ze van belang blijken te zijn voor diverse uitkomsten in het leven. Zo signaleert de WRR in zijn rapport *Naar een lerende economie* dat het belang van metavaardigheden onderschat dreigt te worden (WRR 2013). Vaardigheden of persoonskenmerken als omgaan met sociale normen, discipline, veerkracht en zelfbewustzijn zijn van belang voor een goede carrière, en dragen indirect bij aan het verdienvermogen van Nederland. Belangrijke stem in dit betoog is die van Nobelprijswinnaar James Heckman, die aantoont dat er veel meer nodig is dan *smarts* voor het succes in het leven (Heckman 2008). Heckman benadrukt het belang van motivatie, sociaal-emotionele regulering, tijdsindeling, persoonlijkheidskenmerken en socialiteit (vaardigheid om met anderen om te gaan). Daarnaast heeft de WRR op dit gebied de verkenning *De menselijke beslisser* (2014) en het rapport *Met kennis van gedrag beleid maken* (2014) gepubliceerd. Hierin wordt aandacht gevraagd voor het belang van nieuwe gedragswetenschappelijke kennis voor beleid. Vaardigheden als zelfcontrole en keuzevaardigheid dragen immers bij aan de controle die mensen over hun eigen leven kunnen uitoefenen. Die gedragswetenschappelijke kennis zien we ook terug in de onderzoekslijnen van *financial literacy* (Hastings, Madrian en Skimmyhorn 2013) en *health literacy* (US Institute of Medicine 2004). De onder-

zoekslijn van *financial literacy* toont dat kennis van financiële zaken en producten belangrijk is voor diverse economische uitkomsten.²¹ *Health literacy* draagt daarnaast bij aan betere gezondheidsuitkomsten (Van der Heide et al. 2013).

In de eerste analyse (hoofdstuk 3) is het belang van dit ‘zachte’ mentaal kapitaal voor de redzaamheidsdoelen niet uitgebreid onderzocht, omdat de data slechts een paar metingen bevatten.²² Met behulp van nieuwe data is hier wel de mogelijkheid toe. Deze data bevatten een aantal metingen die gebaseerd zijn op een synthese van de bovenstaande onderzoekslijnen. Een deel is echter ook zelf ontwikkeld. De volgende aspecten van mentaal kapitaal zitten in de data: zorgvaardigheden, administratieve vaardigheden, algemene vaardigheden, sociale vaardigheden en zelfcontrole. Het volgende hoofdstuk gaat dieper in op de relevantie en operationalisatie van deze aspecten, waar in het vervolg van dit paper aan wordt gerefereerd als praktische vaardigheden en zelfcontrole.²³

De analyse in hoofdstuk 6 heeft een ander verkennend karakter dan de analyse in hoofdstuk 3. Het primaire doel is om relevantie van de zojuist beschreven vaardigheden te onderzoeken en niet om de eerste analyse te repliceren om te kijken of de resultaten betrouwbaar zijn. Met de data van de tweede analyse is het niet mogelijk om te controleren voor alle belangrijke effecten uit de eerste analyse.²⁴ De tweede analyse in hoofdstuk 6 wordt daarom beschouwd als een nieuwe insteek in het onderzoeken van de relatie tussen de kapitaalsoorten en de redzaamheidsdoelen.

In deze tweede analyse onderzoeken we ook hoe mensen redzaamheid zelf ervaren. Dit gebeurt door mensen te vragen of ze zelf het gevoel hebben dat ze mee kunnen komen in de samenleving. Hebben mensen met minder kapitaal die zich in kwetsbare groepen bevinden, zelf het idee dat ze minder goed mee kunnen doen in de samenleving? En zo ja, in welke mate gebeurt dat en welke groepen ervaren dit het meest? Indien er geen of weinig verschil is tussen verschillende groepen niet-redzamen en zelfredzamen in ervaren redzaamheid, kan dit meerdere dingen impliceren. Enerzijds dat niet-redzame of kwetsbare mensen ondanks een gebrek aan kapitaal toch het gevoel hebben goed mee te kunnen komen in de samenleving. In dat geval is er geen sprake van een individueel of maatschappelijke probleem of heeft de respondent wellicht een verstoord beeld van zijn omstandigheden (zie ook Sen 1985). Anderzijds kan dit implicaties hebben voor de uitwerking van het concept redzaamheid: we kwalificeren mensen immers als ‘niet-redzaam’ of ‘kwetsbaar’, terwijl ze zelf vinden dat ze prima mee kunnen komen. Daarom wordt in de komende hoofdstukken ook aandacht besteed aan hoe mensen redzaamheid ervaren.

Het laatste gedeelte van de analyse focust zich op de vraag in welke mate mensen met tegenslagen kunnen omgaan en in welke mate ze over buffers beschikken. We beschouwen redzaamheid immers als een ladder, waarop mensen kunnen

stijgen en dalen. Door tegenslagen kunnen mensen flinke dalingen maken, terwijl buffers ervoor kunnen zorgen dat mensen minder snel zakken op deze ladder. Beide spelen dus potentieel een belangrijke rol om de redzaamheid van mensen te reduceren of te vergroten. Buffers en tegenslagen zijn bovendien belangrijk in het licht van de drietrapsraket van het beleidsparadigma van de participatiesamenleving: 1) wat denken mensen zelf te kunnen regelen, 2) met wat voor hulp uit hun sociale omgeving of 3) de overheid. Mensen met sterke financiële en sociale buffers zullen bij een tegenslag waarschijnlijk minder snel hulp van de overheid behoeven. In dit verkennende onderzoek proberen we daarom een ruw beeld te krijgen van hoe mensen met tegenslagen denken om te gaan en hoe ze hun eigen buffers inschatten. In het onderzoek zijn daarom vragen opgenomen over de reacties van mensen op tegenslagen en hun bezit van buffers, daarbij in acht nemende in welke mate ze hulp nodig denken nodig te hebben uit hun sociale omgeving en van de overheid.

5 DATA EN METHODE II

Voor de tweede analyse is een gedeelte van een enquête gereserveerd. Het verzamelen en de samenstelling van deze data bespreken we in 5.1. In 5.2 volgen de operationalisaties van de redzaamheidsdoelen, de diverse vaardigheden, het meekomen in de samenleving en diverse tegenslagen. Uitleg over de gebruikte methodes is ten slotte te vinden in 5.3.

5.1 DATA

De te gebruiken survey is uitgevoerd in het kader van het project ‘Maatschappelijke scheidslijnen’ van de WRR. De survey is uitgevoerd door Bureau Veldkamp, die gebruik heeft gemaakt van het online-TNS NIPObasepanel.²⁵ De respondenten zijn geselecteerd door een gerandomiseerde adressensteekproef van huishoudens. De uiteindelijke steekproef bevat 821 respondenten van 18 jaar en ouder, en kan met een weging als representatief voor de Nederlandse bevolking worden beschouwd. Deze weging zal, net als bij de eerste analyse, worden toegepast bij de beschrijvende analyses, maar niet bij de verklarende. Het veldwerk heeft plaatsgevonden van 25 april 2014 tot en met 5 mei 2014. De respondenten ontvingen een e-mail over het onderzoek, waarna ze de survey digitaal konden invullen. Tijdens het veldwerk is eenmaal een herinnering gestuurd om de benodigde respons te krijgen. De respons bedroeg 60,3%.

5.2 OPERATIONALISATIE VAN VARIABELEN

5.2.1 UITKERINGSAFHANKELIJKHEID EN TEVREDENHEID

Omdat in tegenstelling tot de eerste analyse deze data geen belastinggegevens van respondenten bevatten, wordt uitkeringsafhankelijkheid op een andere manier gemeten. Eerst is gevraagd of respondenten een van de volgende uitkeringen ontvingen ten tijde van de survey: ZW, WW, WAO/WIA en/of Wajong. Zo ja, dan volgde er een vraag over hoe belangrijk deze uitkering(en) is/zijn voor hun huishouden om van rond te komen. Deze vraag kon beantwoord worden op een schaal van zeer onbelangrijk (1) tot en met zeer belangrijk (5). Respondenten die aangaven dat hun uitkering belangrijk of zeer belangrijk voor hen is, worden als uitkeringsafhankelijk beschouwd. Deze methode meet dus op een directe manier of respondenten hun uitkering nodig hebben.²⁶

Tevredenheid van respondenten is gemeten met de vraag: Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u alles bij elkaar genomen tevreden bent met het leven dat u nu leidt? Deze operationalisatie van tevredenheid wordt veelal gebruikt in onderzoek in dit domein (Kahmeman en Krueger 2006; Veenhoven 1984) en meet de tevredenheid met leven als geheel. Verdere informatie over

uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid is te zien in tabel 5.1. Ontbrekende waarden op deze twee variabelen zijn verwijderd voor de regressieanalyses (respectievelijk 0,6% en 0,1%).

5.2.2 ZELFCONTROLE EN PRAKTISCHE VAARDIGHEDEN

Zelfcontrole is een containerbegrip dat concepten en metingen uit verschillende disciplines met elkaar verbindt, zoals impulsiviteit, zelfregulatie, wilskracht en uitstellen van beloning (Moffit et al. 2011). Iemand die meer zelfcontrole heeft, kan zijn impulsen beter bedwingen en verleidingen eerder weerstaan. Uit de literatuur blijkt dat zelfcontrole het gedrag van een persoon op meerdere terreinen beïnvloedt (de Ridder et al. 2011). Zo is het hebben van meer zelfcontrole gelinkt aan een betere gezondheid, meer welvaart en een lagere kans op criminaliteit. Het is bovendien een eigenschap die al op jonge leeftijd kan worden aangeleerd. Vanwege de toenemende belangstelling voor zelfcontrole (zie ook WRR 2014) onderzoekt dit paper of het ook direct relateert met de redzaamheidsdoelen.

Om zelfcontrole te meten kregen de respondenten tien items voorgelegd op basis van Tangney et al. (2004). Deze tien items vormen tezamen een schaal van zelfcontrole (zie bijlage 4 en tabel 5.1 in de bijlage 2, Cronbach's $\alpha=.74$). Respondenten moeten minstens zes geldige scores hebben.

De tweede variabele is een schaal van drie items die vaardigheden gerelateerd aan de gezondheidszorg meet, oftewel *zorgvaardigheden* (tabel 5.1, $\alpha=.80$).²⁷ De schaal meet of mensen informatie betreffende medicijnen, zorgverzekeringen en ziekenhuizen begrijpen (zie bijlage 4). Deze schaal is een eenvoudige variant van het veel onderzochte *health literacy* in de wetenschap (HLS-EU Consortium 2012). Of mensen kwesties rond gezondheid en zorg goed begrijpen, heeft een significante invloed op het leiden van een gezonde levensstijl (Van der Heide et al. 2013).

Administratieve vaardigheden zijn een vereenvoudiging van *financial literacy*, en vormen mogelijk een belangrijk onderdeel van redzaamheid (tabel 5.1, $\alpha=.81$). Onder administratieve vaardigheden verstaat men in dit geval het regelen van de eigen financiële administratie, de hypotheek en de belastingaangifte. Dit zijn praktische kwesties waar bijna iedereen wel eens mee te maken krijgt, maar waarschijnlijk niet even goed mee kan omgaan. Administratieve vaardigheden zijn gemeten aan de hand van drie items (zie bijlage 4).

De derde set vaardigheden wordt getypeerd als *algemene vaardigheden*. Dit is een diverse categorie, waar het kunnen vinden van informatie, een antivirusprogramma installeren en een sollicitatiebrief kunnen schrijven onder wordt geschaard. Dit zijn vaardigheden die mensen misschien niet elke dag uitvoeren, maar waar ze idealiter wel toe in staat zijn. De aanname is daarbij dat respondenten eenduidig scoren op deze schaal, dus bijvoorbeeld dat iemand die goed informatie

kan vinden, in het algemeen ook bekwaam is in het schrijven van een sollicitatiebrief. In tabel 5.1 zien we dat de drie items van deze schaal voldoende samenhang hebben ($\alpha=.71$) (zie bijlage 2).

Als laatste worden *sociale vaardigheden* onderscheiden. Dit is een verzamelterm van vaardigheden waarover mensen, naast beroepsvaardigheden, kunnen beschikken om beter te functioneren in de maatschappij. Sociale vaardigheden zijn geoperationaliseerd door aan respondenten te vragen of ze in een nieuwe omgeving gemakkelijk contact kunnen leggen, voor hun eigen belangen kunnen opkomen en hulp durven vragen wanneer dat nodig is (zie bijlage 4). Deze drie items vormen tezamen een schaal (zie tabel 5.1, $\alpha=.73$).²⁸

Uit verschillende studies blijkt dat deze vier sets van praktische vaardigheden belangrijk zijn in het dagelijkse leven. De operationalisaties van deze vaardigheden zijn in deze analyse echter beperkt. Dit paper pretendeert dus niet deze vaardigheden uitgebreid te hebben gemeten. Er is echter wel de beschikking over diverse metingen in één dataset, waardoor de verhouding tot de redzaamheidsdoelen onderling kan worden vergeleken. Dit maakt het mogelijk om, zij het in beperkte mate, te exploreren welke van deze vaardigheden het belangrijkste zijn voor uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid.

5.2.3 MEEDOEN EN BUFFERS

De tweede analyse van dit paper kijkt niet alleen naar welke vaardigheden belangrijk zijn voor redzaamheid, maar ook hoe respondenten hun eigen functioneren in de maatschappij ervaren en hoe ze met tegenslagen denken om te gaan. Om dit te onderzoeken is een aantal vragen hierover in de survey opgenomen.

Allereerst bekeken we hoe respondenten subjectief beleven dat ‘ze zich kunnen redden’ of ‘dat ze kunnen meekomen’. Omdat hier vaak in algemene zin over wordt gesproken, is de vraagstelling ook algemeen geformuleerd. Het *meekomen in de samenleving* is gemeten aan de hand van de volgende vraag:

“Sommige mensen hebben moeite om mee te komen in onze samenleving, terwijl anderen zichzelf prima kunnen redden. Hieronder staat een schaal die loopt van zeer veel moeite hebben om mee te komen (score 1) tot zich zeer goed redden (score 10). Waar zou u zichzelf momenteel plaatsen op deze schaal?”

Antwoorden was dus mogelijk op een schaal van 1 tot en met 10, plus de optie ‘weet niet’.

Daarnaast onderzochten we in welke mate mensen diverse buffers hebben en hoe ze met tegenslagen kunnen omgaan. Hierbij wordt niet alleen gedomd op financiële, maar ook op sociale, fysieke en mentale buffers. Het is niet eenvoudig om het hebben van buffers of verwerken van tegenslagen valide te meten, maar in de

survey is een poging gedaan. Respondenten die werken en/of geen beperkingen hebben, kregen een reeks hypothetische situaties voorgelegd en telkens werd gevraagd hoe ze hier op zouden reageren.²⁹

Bij deze situaties is steeds de drietrapsraket gehanteerd die we hebben gereconstrueerd uit beleidsteksten over de participatiesamenleving. Respondenten werd eerst gevraagd of ze een probleem zelf kunnen oplossen, vervolgens of hun sociale omgeving inzetbaar is en ten slotte of ze hulp van de overheid nodig zullen hebben. De twee hypothetische situaties worden hieronder verder uitgelegd.

De eerste situatie is aan zowel werkende als niet-werkende respondenten voorgelegd.^{30, 31} Hierdoor verschilt de vraagstelling enigszins. Werkende respondenten kregen de volgende vraag:

“Stel u wordt onverwachts ontslagen op uw werk. Hoe moeilijk of gemakkelijk is het dan voor u om met uw ervaring en opleiding een nieuwe baan te vinden?”

Niet-werkende respondenten onder de 65 jaar kregen de volgende vraag voorgelegd:

“Stel uw huidige bron van inkomsten valt plots weg en u moet een betaalde baan zien te vinden. Hoe moeilijk of gemakkelijk is het dan voor u om met uw ervaring en opleiding een baan te vinden?”

De antwoorden varieerden van ‘zeer moeilijk’ (1) tot en met ‘zeer gemakkelijk’ (5), en ‘weet niet’ (6). Daarna volgde voor beide groepen respondenten de volgende vraag:

“Hoeveel mensen in uw omgeving zouden u kunnen helpen een (nieuwe)³² baan te vinden (bijvoorbeeld door u in contact te brengen met geschikte werkgevers)?”

Antwoorden waren ‘geen’ (1) tot en met ‘vijf of meer personen’ (5) en ‘weet niet’ (6). De laatste vraag was:

“Hoe groot schat u de kans dat u zonder hulp van overheidsinstanties (zoals het UWV) een (nieuwe)³³ baan zult vinden?”

Antwoorden bij deze vraag waren ‘zeer klein’ (1) tot en met ‘zeer groot’ (5) en ‘weet niet’ (6).

De tweede situatie is uitsluitend aan respondenten voorgelegd die geen ziekte of beperking hebben.³⁴ In deze situatie werd gevraagd naar de inschatting over hulp van de sociale omgeving en overheidsinstanties, wanneer iemand een beperking zou krijgen als gevolg van een ziekte of ongeluk. Beide vragen over het sociale netwerk werden aan zowel werkenden als niet-werkenden gesteld:

“Stel dat u niet meer zo mobiel bent als vroeger en nog maar in beperkte mate zelfstandig het huis uit kunt (bijvoorbeeld door een langdurige ziekte of een ongeluk). Hoeveel mensen in uw omgeving zouden minstens een paar uur per week beschikbaar zijn om te helpen (bijvoorbeeld met schoonmaken, koken, naar buiten gaan, etc.)?”

Antwoorden waren ‘geen’ (1) tot en met ‘vijf of meer personen’ (5) en ‘weet niet’ (6). De tweede vraag luidde:

“Hoe groot schat u de kans dat u een beroep moet doen op hulp of zorg van overheidsinstanties (zoals de thuiszorg)?”

Antwoorden varieerden bij deze vraag van ‘zeer klein’ (1) tot en met ‘zeer groot’ (5) en ‘weet niet’ (6).

Dit paper onderzoekt ook hoe goed mensen kunnen steunen op hun sociale omgeving en wie in deze omgeving belangrijk is. Daarom is de respondenten nog een aantal concrete vragen gesteld over wie ze hulp zouden vragen in het geval van een tegenslag. De eerste vraag betrof een financiële tegenvaller, de tweede ging over een emotionele kwestie:

“Stel u heeft dringend 2500 euro nodig voor een noodgeval, maar u hebt dat geld zelf niet. Aan wie zou u hulp vragen? U kunt meerdere antwoorden geven.”

“Stel u heeft iets heel verdrietigs meegemaakt. Aan wie zou u dan steun of hulp vragen? U kunt meerdere antwoorden geven.”

De antwoordmogelijkheden waren ‘een familie- of gezinslid’ (1), ‘een vriend of vriendin’ (2), ‘een collega’ (3), ‘een buurman of buurvrouw’ (4), ‘een andere kennis’ (5), ‘een dienstverlener/instelling of organisatie’ (6) of ‘niemand’ (7). Er waren dus meerdere antwoorden mogelijk, tenzij het de laatste categorie betrof. Indien respondenten deze categorie kozen, kreeg men nog de volgende vraag: “Waarom zou u niemand steun of hulp vragen?” Antwoorden betroffen hier ‘ik heb geen hulp nodig’ (1), ‘ik ken niemand die mij hierbij kan steunen of helpen’ (2), ‘geen van beide’ (3) of ‘weet niet’ (4). Hoe vaak een bepaalde categorie door de respondenten werd genoemd, is in de analyse bij elkaar opgeteld. Zo kan men zien op wie respondenten het snelst terugvallen na een financiële of emotionele tegenslag.

5.2.4 CONTROLEVARIABLEN

In het analysegedeelte wordt gebruikgemaakt van enkele controlevariabelen. Deze variabelen dienen ten eerste om in de regressieanalyses te controleren voor schijneffecten en ten tweede om in kaart te kunnen brengen in welke mate verschillende groepen respondenten kunnen meedoen in de samenleving. Hieronder staat een korte uitleg van de controlevariabelen. Een overzicht van alle variabelen van dit hoofdstuk staat in tabel 5.1 (bijlage 2’).

Geslacht – Geslacht van de respondent. Vrouw is de referentiecategorie (0).

Leeftijd – Leeftijd van de respondent; 18 jaar is nulpunt.

Opleiding – Hoogst voltooide opleiding van de respondent in zeven categorieën: Geen onderwijs/basisonderwijs (0) t/m HBO-/WO-master of doctoraal (6).

Gezondheid (self-rated) – Over het algemeen genomen, zelf beoordeelde gezondheid van de respondent.

Antwoordcategorieën zijn zeer slecht (0) t/m zeer goed (4).

Rondkomen inkomen – Hoe gemakkelijk respondenten kunnen rondkomen met het totale netto inkomen van hun huishouden (zie bijlage II).

Werkstatus – Arbeidssituatie van de respondent naar: werkende, arbeidsongeschikt/werkloos, gepensioneerd en eigen huishouden/student. Deze vier categorieën worden als dummies opgenomen in de analyse.

Gezinscyclus – Cyclus waarin een huishouden zich bevindt: alleenstaande t/m 49 jaar, alleenstaande t/m 64 jaar, alleenstaande 65 jaar of ouder, partner t/m 49 jaar, partner t/m 64 jaar, partner 65 jaar en ouder of huishouden met kinderen. Deze zeven categorieën worden als dummies opgenomen in de analyse.

Herkomst – Herkomst van de respondenten naar drie categorieën: autochtoon, westerse allochtoon en niet-westerse allochtoon. Deze categorieën worden gedummificeerd.

5.3 ONDERZOEKSMETHODEN

Het verband tussen de variabelen zelfcontrole en praktische vaardigheden en de redzaamheidsdoelen is onderzocht aan de hand van toetsende regressieanalyses. Er zijn geen empirische selectieprocedures uitgevoerd zoals in de eerste analyse, maar analyses van de correlaties met de redzaamheidsdoelen, gecontroleerd voor mogelijke andere effecten. Eerder onderzoek heeft bijvoorbeeld laten zien dat gezondheid een belangrijke predictor is van de redzaamheidsdoelen (Bijl et al. 2013; Diener 2012). Op deze manier kan men de waarde van zelfcontrole en praktische vaardigheden schatten voor de redzaamheidsdoelen. In een eerste model is getest in welke mate uitkeringsafhankelijkheid correleert met zelfcontrole en praktische vaardigheden. Een tweede model testte vervolgens hoe deze effecten veranderen (of verdwijnen) met het toevoegen van de controlevariabelen. Dit gebeurde aan de hand van logistische regressie. Een vergelijkbare methode is gehanteerd voor tevredenheid; hier is multiple OLS-regressie gebruikt vanwege het intervalniveau van tevredenheid.

6 RESULTATEN II: MENTAAL KAPITAAL, MEEKOMEN EN BUFFERS

Dit hoofdstuk bevat de resultaten van de tweede analyse over redzaamheid. In 6.1 bespreken we de resultaten van de regressieanalyses met uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid, om te zien of zelfcontrole en praktische vaardigheden relevant zijn voor deze redzaamheidsdoelen. Vervolgens bespreken we in 6.2 welke groepen wel en niet goed mee denken te kunnen doen in de samenleving en in 6.3 hoe respondenten denken om te gaan met diverse tegenslagen.

6.1 ZELFCONTROLE, PRAKTISCHE VAARDIGHEDEN EN DE REDZAAMHEIDSDOELEN

Als eerste is aan de hand van regressieanalyses gekeken hoe zelfcontrole en praktische vaardigheden samenhangen met uitkeringsafhankelijkheid. Deze resultaten zijn weergegeven in tabel 6.1. Model 1 laat zien dat alleen sociale vaardigheden significant correleren met het afhankelijk zijn van een uitkering (Wald 5,73). Volgens dit model zullen mensen met sociale vaardigheden dus minder snel afhankelijk van een uitkering zijn. In model 2 worden enkele controlevariabelen toegevoegd. De variabelen *werkstatus* en *gezinscyclus* zijn hier ten eerste weggelaten.³⁵ Het toevoegen van de controlevariabelen leidt ertoe dat de samenhang tussen sociale vaardigheden en uitkeringsafhankelijkheid een minimaal niveau bereikt (Wald 2,30). Deze correlatie staat in schril contrast met de andere, sterkere, correlaties van gezondheid (Wald 36,2) en inkomen (Wald 23,2). Dit is ook af te lezen aan de toegenomen verklaarde variantie van model 2 ten opzichte van model 1, namelijk van .018 naar .216. Opvallend aan model 2 is dat gezondheid een sterkere samenhang heeft met uitkeringsafhankelijkheid dan inkomen. Bij de eerste analyse, beschreven in hoofdstuk 3, was dat omgekeerd. Dit komt waarschijnlijk omdat hier een andere meting van inkomen is gebruikt (een subjectieve i.p.v. een objectieve).

Tabel 6.1 Logistische regressie uitkeringsafhankelijkheid

Variabelen	Model 1			Model 2		
	Exp (B)	S.D.	Wald	Exp (B)	S.D.	Wald
Constante						
Zelfcontrole	1.03	.206	.02	1.18	.226	.525
Zorgvaardigheden	1.17	.170	.87	1.24	.177	1.52
Administratieve vaardigheden	.857	.149	1.07	1.08	.171	.208
Hedendaagse vaardigheden	1.15	.168	.68	1.17	.192	.694
Sociale vaardigheden	.670***	.168	5.73	.760*	.181	2.30
Geslacht (vrouw ref.)				.968	.250	.017
Leeftijd				.988*	.009	2.09
Opleidingsniveau				.958	.081	.272
Gezondheid				.394***	.155	36.2
Rondkomen inkomen				.541***	.127	23.2
<i>Herkomst</i>						
– Autochtoon (ref.)						
– Westerse allochtoon				.857	.602	.066
– NW-allochtoon				.797	.562	.163
N		738			738	
Nagelkerke R ²		.018			.216	

Effecten in de tabel zijn significant bij * $p < .1$, ** $p < .05$, *** $p < .01$. Resultaten gecheckt voor multicollineariteit.

Bron: WRR 2014.

Tabel 6.2 toont de resultaten van de regressieanalyse van tevredenheid. In model 1 is te zien dat zowel zelfcontrole als de praktische vaardigheden significant samenhangen met de mate waarin respondenten tevreden zijn met hun leven. Het sterkste effect is van sociale vaardigheden (Beta .268), gevolgd door zelfcontrole (Beta .151). Verder hebben administratieve vaardigheden nog een positieve samenhang met tevredenheid (Beta .124), terwijl hedendaagse (Beta -.093) en zorgvaardigheden (Beta -.088) negatief correleren.

Tabel 6.2 Multiple OLS-regressie tevredenheid

Variabelen	Model 1			Model 2		
	B	S.D.	Beta	B	S.D.	Beta
Constante	5.66	.268		3.50	.309	
Zelfcontrole	.365***	.087	.151	.225***	.077	.093
Zorgvaardigheden	-.144**	.070	-.088	-.164***	.062	-.100
Administratieve vaardigheden	.179***	.063	.124	.001	.059	.001
Hedendaagse vaardigheden	-.149**	.071	-.093	-.101*	.067	-.063
Sociale vaardigheden	.500***	.073	.268	.417***	.064	.223
Geslacht (vrouw ref.)				-.097	.085	-.036
Leeftijd				.013***	.003	.159
Opleidingsniveau				-.023	.026	-.029
Gezondheid				.476***	.055	.288
Rondkomen inkomen				.455***	.044	.343
Herkomst						
– Autochtoon (ref.)						
– Westerse allochtoon				-.234	.206	-.035
– NW-allochtoon				-.229	.195	-.036
N		738			738	
R ²		.104			.324	

Effecten in de tabel zijn significant bij * $p < .1$, ** $p < .05$, *** $p < .01$. Resultaten gecheckt voor multicollineariteit.

Bron: WRR 2014.

Deze resultaten betekenen echter niet zoveel als ze niet gecontroleerd worden voor andere effecten. Dit gebeurt in model 2, waar de controlevariabelen in zijn opgenomen. Administratieve vaardigheden blijken dan geen rol meer te spelen voor tevredenheid. De samenhang met algemene vaardigheden (Beta $-.063$), zelfcontrole (Beta $.093$) en zorgvaardigheden (Beta $-.100$) blijft significant, alleen de correlatie van deze relaties is beperkt. Sociale vaardigheden daarentegen hebben wel een sterke samenhang met tevredenheid (Beta $.223$). Respondenten die gemakkelijker in de sociale omgang met anderen zijn, lijken dus sneller tevreden te zijn (of vice versa). De correlatie van sociale vaardigheden met tevredenheid is na inkomen (Beta $.343$) en gezondheid (Beta $.288$) het sterkst.

Het toevoegen van onder andere inkomen en gezondheid aan het model heeft duidelijke gevolgen, de verklaarde variantie stijgt namelijk van $.104$ naar $.324$. Een opvallende bevinding is dat inkomen de sterkste samenhang met tevredenheid heeft (Beta $.343$), terwijl inkomen in de eerste analyse nog een minieme rol speelde in de context van tevredenheid. Hier komen we in de conclusie op terug. Een laatste bevinding is dat leeftijd ook significant correleert met tevredenheid (Beta $.159$).

6.2 MEEKOMEN IN DE SAMENLEVING

Tabel 6.3 laat zien hoe diverse groepen hun eigen redzaamheid inschatten. Het gemiddelde van de totale steekproef bedroeg 7,56 (op een schaal van 1-10). Tabel 6.3 laat zien dat een aantal groepen beduidend lager scoort dan dit gemiddelde, en dat deze groepen dus ervaren dat ze in mindere mate mee kunnen komen in de samenleving dan de rest van de bevolking.

Tabel 6.3 Meekomen in de samenleving naar groepen

Cijfer	Steekproef	(zeer) slechte gezondheid	(zeer) veel moeite met rondkomen	Werkloos of arbeidsongeschikt	Afhankelijk van een uitkering	Alleenstaand 35 t/m 49 jaar	Laag opgeleiden
5 of lager	8.5%	24.0%	24.6%	24.7%	26.9%	15.1%	15.3%
6 of 7	34.9%	45.8%	46.8%	43.8%	37.5%	45.5%	45.2%
8 of hoger	56.6%	30.2%	28.6%	31.5%	35.6%	39.4%	39.5%
Gemiddelde ^a	7.56	6.42	6.44	6.46	6.48	6.90	7.11
Standaardafwijking	1.51	2.06	1.87	1.39	2.01	2.00	1.69
Totale N	816	67	136	84	94	50	197
% v/d steekproef		8.2%	16.7%	10.3%	11.5%	6.1%	24.1%

^a gemiddelde waarden van groepen wijken significant af van steekproefgemiddelde bij $p < .05$.

Bron: WRR 2014. Gewogen resultaten.

De lager scorende groepen zijn grotendeels dezelfde groepen die in het eerste deel van dit paper zijn aangeduid als kwetsbaar. Dit bevestigt dus de eerdere resultaten. Ten eerste blijken gezondheid en financiële aspecten een belangrijke rol te spelen; de groepen die zichzelf laag inschatten op 'meekomen in de samenleving' zijn namelijk respondenten met een slechte gezondheid, respondenten die moeite hebben met rondkomen, werklozen of arbeidsongeschikten en respondenten die afhankelijk zijn van een uitkering. Bovendien zijn sommige standaardafwijkingen ook redelijk hoog, zoals binnen de groep met een slechte gezondheid. Dit betekent dat er aardig wat variatie is binnen deze groepen met een hoge standaardafwijking. Voor mensen met een slechte gezondheid geldt bijvoorbeeld, statistisch gezien, dat voor ongeveer 68% van de groep rond het gemiddelde de scores al variëren tussen de 4.4 en 8.1.³⁶ De ernst van het niet kunnen meekomen in de samenleving lijkt in het algemeen toch mee te vallen. Voor de vier groepen met gemiddeld de laagste score scoort ongeveer een kwart zijn eigen redzaamheid als onvoldoende. Dat betekent dus dat voor elk van deze groepen driekwart zichzelf wel een voldoende geeft.

Een relatief nieuwe groep ten opzichte van de eerste analyse zijn alleenstaanden van 35 t/m 49 jaar. Hoewel 'slechts' 15% van deze groep een onvoldoende scoort, geeft de overall score van deze groep wel aan dat ze zich in de gevarenzone bevin-

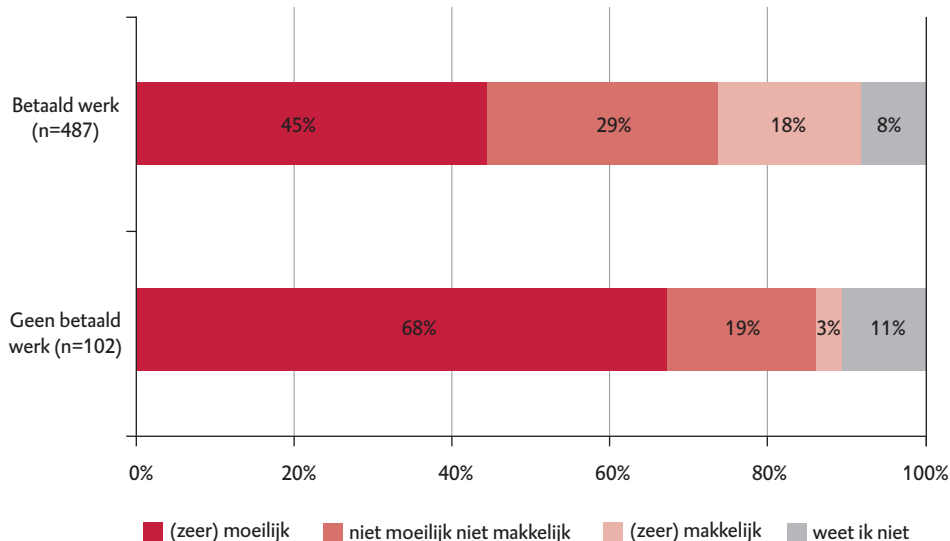
den. Ze kunnen immers aanzienlijk minder meekomen dan de rest van de bevolking. Deze groep vormt een relatief klein deel van de steekproef, namelijk 6,1% (n=50). De bevindingen rondom deze groep moeten dus met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

6.3 OMGAAN MET TEGENSLAGEN EN BEZIT VAN DIVERSE BUFFERS

Het laatste deel van deze analyse onderzoekt hoe mensen denken met tegenslagen te kunnen omgaan, en wie ze in diverse gevallen om hulp vragen. Wat denken respondenten zelf te kunnen, kan hun sociale netwerk helpen en in welke mate behoeven ze hulp van de overheid? Deze vragen zijn gesteld aan respondenten die geen ziekte of beperking hebben en daardoor in principe in staat zijn tot werken, met uitzondering van de resultaten in figuur 6.6.

Figuur 6.1 toont dat 44,6% van de werkende respondenten het (zeer) moeilijk zou vinden om met hun huidige ervaring en opleiding een nieuwe baan te vinden. Voor niet-werkenden, als hun huidige inkomen zou wegvallen, bedraagt dit percentage 67,5%. Het percentage dat gemakkelijk aan een (nieuwe) baan denkt te komen, is beduidend lager: respectievelijk 18,2% en 3%.

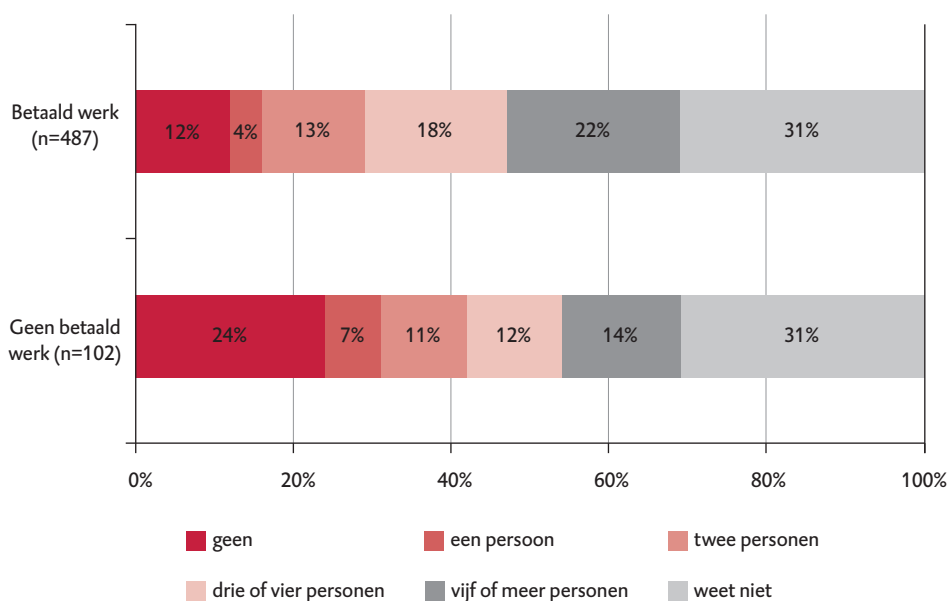
Figuur 6.1 Gemak om (nieuwe) baan te vinden na ontslag/wegvallen van inkomsten op basis van eigen opleiding en ervaring

Bron: WRR 2014.

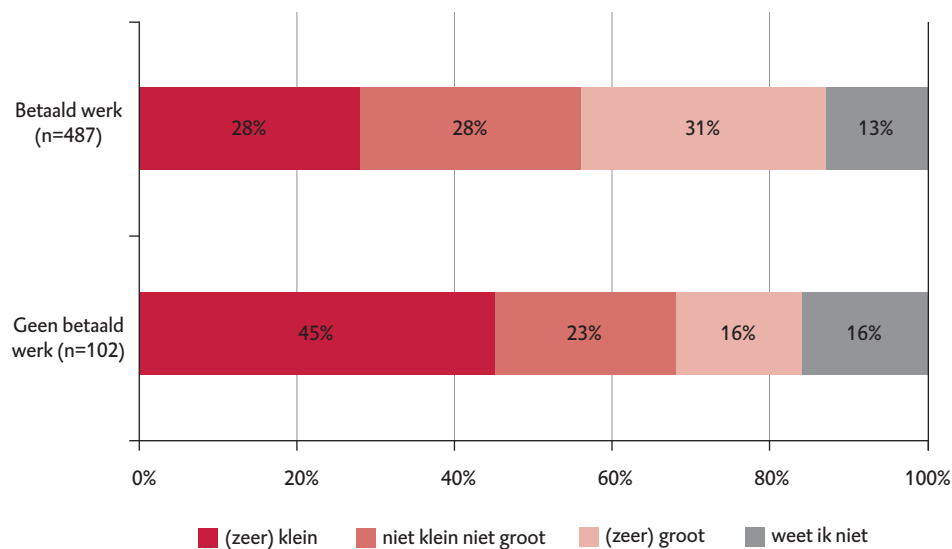
Als het respondenten zelf niet lukt om een baan te vinden, zouden ze ook mensen uit hun sociale netwerk voor hulp kunnen inschakelen. Van de werkenden heeft 57% ten minste één persoon die kan helpen bij het vinden van een nieuwe baan. Voor de niet-werkenden bedraagt dit percentage 44% (figuur 6.2). Opvallend is dat in deze laatste categorie ongeveer een kwart van de respondenten (24%) niemand kent die hulp zou kunnen bieden. Verder weet 31% van de respondenten niet goed in te schatten hoeveel mensen in hun omgeving kunnen helpen bij het vinden van een nieuwe baan. Dit wijst erop dat respondenten niet een duidelijk beeld hebben van de inzetbaarheid van hun sociale omgeving, dat ze weinig nadenken over dit soort kwesties of dat de vraag onduidelijk was.

Figuur 6.2 Aantal personen in omgeving die kunnen helpen bij vinden van (nieuwe) baan

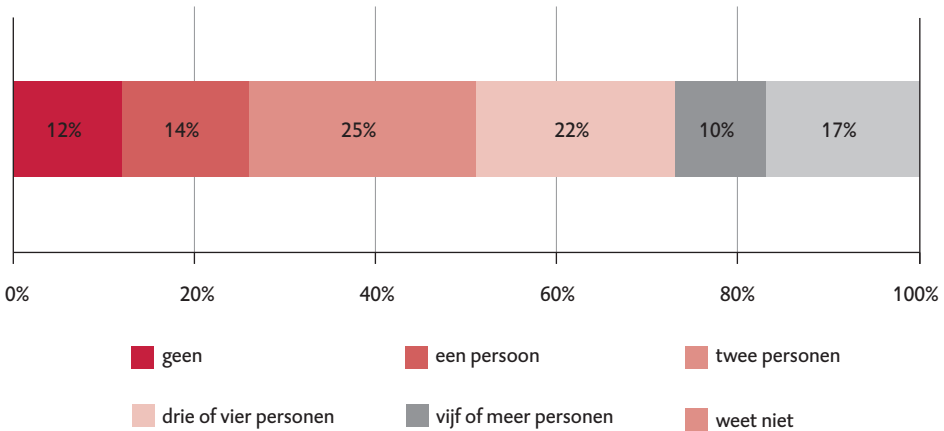
Bron: WRR 2014.

Op het punt hulp van de overheid bij het vinden van een nieuwe baan, zijn er ook duidelijke verschillen tussen werkenden en niet-werkenden. 28% van de werkenden schat de kans om zonder hulp van de overheid een nieuwe baan te kunnen vinden als zeer klein in, terwijl dit voor de niet-werkenden 45% is (figuur 6.3). Van de werkenden geeft 31% aan waarschijnlijk geen hulp van de overheid nodig te hebben; van de niet-werkenden 16%. Deze resultaten laten zien dat er duidelijke verschillen bestaan tussen werkenden en niet-werkenden bij de inschatting over het vinden van een (nieuwe) baan, wat betreft afhankelijkheid van eigen kennis en ervaring, de sociale omgeving en van de overheid.

Figuur 6.3 Geschatte kans om zonder hulp van overheidsinstanties een (nieuwe) baan te vinden

Bron: WRR 2014.

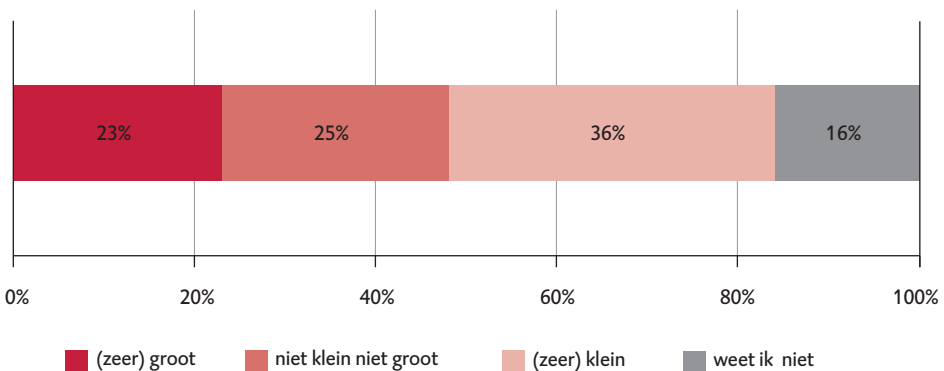
In de tweede hypothetische situatie is respondenten voorgelegd hoe ze zouden reageren als ze nog maar beperkt mobiel waren en maar in lage mate zelfstandig het huis uit zouden kunnen. In deze context is gevraagd hoeveel mensen volgens de respondent beschikbaar zouden zijn om een paar uur per week te helpen. De antwoorden zijn weergegeven in figuur 6.4. De meeste respondenten geven aan dat twee (25%) of drie tot vier personen (22%) bereid zouden zijn om te helpen. 12% daarentegen denkt op niemand te kunnen steunen, terwijl 17% niet goed weet in te schatten hoeveel kennissen zouden helpen in een dergelijke situatie.

Figuur 6.4 Aantal personen in omgeving die kunnen helpen bij beperkte mobiliteit

Bron: WRR 2014 (n=702).

Wanneer het in deze situatie op overheidshulp aankomt, schat 36% de kans (zeer) klein dat ze hulp of zorg van de overheid nodig hebben (figuur 6.5). De groep die deze kans (zeer) groot acht, is kleiner: 23%. Een deel van de respondenten (16%) zegt het niet te weten.

Een interessante vraag voor deze situatie is of mensen die meer hulp van naasten ontvangen, ook minder snel een beroep zullen doen op overheidsinstanties. De correlatie tussen deze factoren bedraagt .262 (Pearson R, N=500, sig =.000) en is significant. Dit is dus inderdaad het geval, hoewel het verband niet heel sterk is.

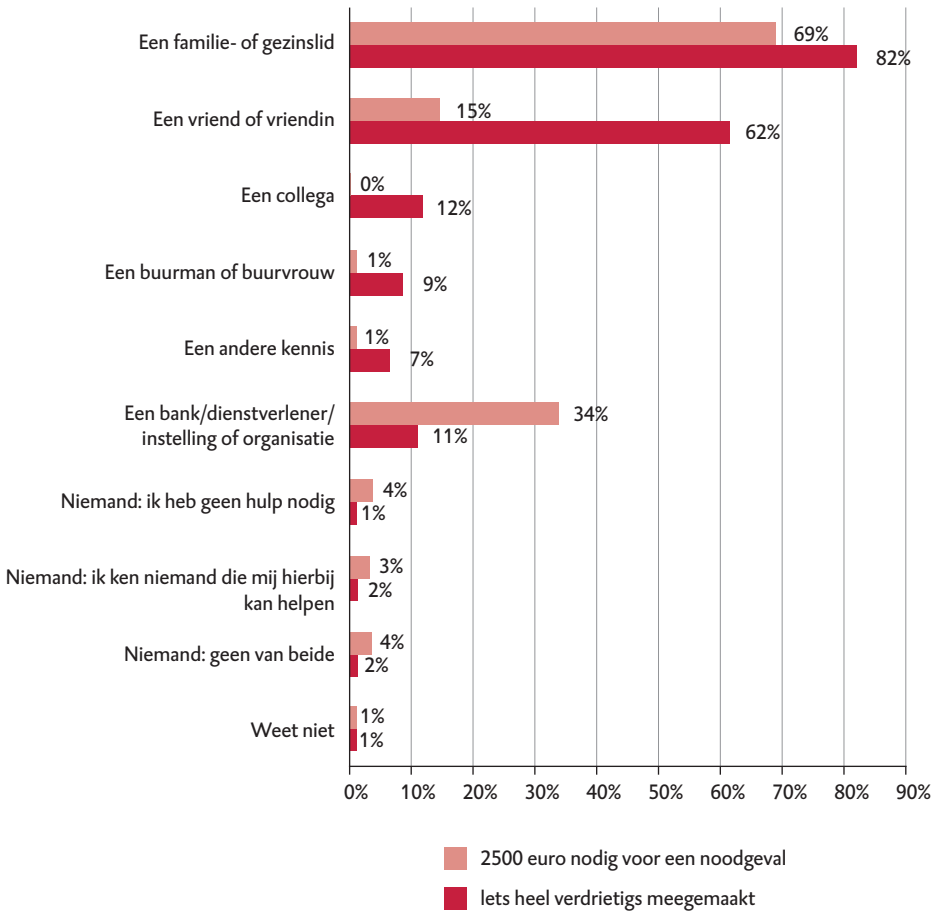
Figuur 6.5 Geschatte kans om beroep te doen op overheidsinstanties bij beperkte mobiliteit

Bron: WRR 2014 (n=702).

Als laatste is onderzocht op wie respondenten een beroep doen wanneer ze een tegenslag moeten verwerken. Daarvoor zijn de volgende twee tegenslagen geformuleerd:

- Respondent heeft dringend 2500 euro nodig voor een noodgeval, maar heeft dat geld zelf niet
- Respondent heeft iets heel verdrietigs meegemaakt

Bij deze vragen waren meerdere antwoorden mogelijk. De resultaten staan weergegeven in figuur 6.6. Ten eerste blijken familie- of gezinsleden veruit de belangrijkste bron te zijn om op terug te vallen, voor zowel financiële (69%) als emotionele steun (82%). Andere belangrijke bronnen voor financiële steun zijn instellingen/organisaties (34%) of vrienden (15%). In het geval van emotionele steun zijn vrienden juist belangrijker (62%), hoewel een klein deel ook op instellingen of organisaties leunt (11%). Het aantal respondenten dat ten slotte aangeeft van niemand hulp te kunnen ontvangen is zeer klein, namelijk 3% voor de geldkwestie en 2% voor de emotionele kwestie.

Figuur 6.6 Hulp vragen bij financiële en emotionele tegenslagen

Bron: WRR 2014 (n=821).

7 WAT LEVERT DE TWEEDE ANALYSE OP?

Het eerste doel van de tweede analyse in hoofdstuk 6 was om de werking van mentaal kapitaal in verhouding tot de redzaamheidsdoelen te onderzoeken. De nadruk lag hierbij op de non-cognitieve kant van mentaal kapitaal, dat in deze analyse geoperationaliseerd is als praktische vaardigheden en zelfcontrole. In relatie tot uitkeringsafhankelijkheid blijken deze vaardigheden geen significante rol te spelen, uitgezonderd een lage correlatie van sociale vaardigheden. Dit bevestigt in zekere zin de conclusies uit de eerste analyse (hoofdstuk 4), namelijk dat indicatoren van mentaal kapitaal geen directe relatie met uitkeringsafhankelijkheid lijken te hebben. De tweede analyse daarentegen laat zien dat ervaren gezondheid en inkomen het sterkst correleren met uitkeringsafhankelijkheid.

Uit de analyse over tevredenheid blijkt dat van het mentaal kapitaal sociale vaardigheden de sterkste samenhang hebben. Sociale vaardigheden betekenen in dit onderzoek dat mensen goed contact met anderen kunnen leggen, voor zichzelf kunnen opkomen en hulp vragen wanneer ze iets niet begrijpen. Wanneer mensen hier beter toe in staat zijn, zijn ze in het algemeen positiever over hun leven. Verder correleren zorgvaardigheden in enige mate negatief met tevredenheid. Hier hebben we geen duidelijke verklaring voor. De mate van zelfcontrole bleek ten slotte positief samen te hangen met tevredenheid. Er valt dus te concluderen dat de onderdelen van mentaal kapitaal uit de tweede analyse samenhangen met tevredenheid. In de eerste analyse correleerde onderdelen van mentaal kapitaal ook met tevredenheid (zie hoofdstuk 4).³⁷

Zoals vermeld in 4.2 zijn deze verklarende analyses niet helemaal vergelijkbaar met de analyse in hoofdstuk 3, omdat door de nadruk op de rol van mentaal kapitaal in deze analyse andere operationalisaties zijn gebruikt. Dit kan ertoe leiden dat we zeer verschillende uitkomsten vinden. Desalniettemin blijkt ook uit deze analyse dat de kapitaalsoorten op een bepaalde, gelijksoortige manier samenhangen met uitkeringsafhankelijkheid. Er is hier niet voor de invloed van sociaal kapitaal gecontroleerd, maar we zien wel dat ervaren gezondheid wederom sterk correleert met zowel uitkeringsafhankelijkheid als tevredenheid. Of mensen kunnen rondkomen van hun inkomen, is ook belangrijk voor beide redzaamheidsdoelen. In de eerste analyse correleerde inkomen nog zwak met tevredenheid (zie de hoofdstukken 3 en 4). De bevinding dat inkomen nu een belangrijkere rol speelt, kan wellicht verklaard worden, doordat financieel kapitaal nu is geoperationaliseerd als het kunnen rondkomen van mensen met hun inkomen, terwijl in de eerste analyse financieel kapitaal is geoperationaliseerd als het besteedbare inkomen op basis van belastinggegevens. Verder correleerde in deze analyse ervaren gezondheid sterker met uitkeringsafhankelijkheid dan inkomen, terwijl het bij tevredenheid andersom was. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er andere metingen zijn

gebruikt dan in de analyse van hoofdstuk 3. Ondanks het feit dat sociaal kapitaal niet is opgenomen in deze analyse, lijken de indicatoren van financieel, fysiek en mentaal kapitaal op redelijk eenduidige manier samen te hangen met de redzaamheidsdoelen.

Ten slotte is onderzocht hoe bepaalde groepen zelf oordelen over de mate waarin ze kunnen meekomen in de samenleving en welke rol buffers ze denken in te kunnen zetten. Vooral groepen die minder financieel en fysiek kapitaal bezitten, zeggen meer moeite te hebben om mee te komen in de samenleving. De cijfers zijn echter niet heel alarmerend: driekwart van deze groepen scoort een voldoende. Een gevaar dat hier op de loer ligt, is dat mensen door sociale wenselijkheid hun eigen situatie systematisch positiever beoordelen dan dat de feitelijke situatie rechtvaardigt ('t Hart, Boeije en Hox 2009). Op basis van deze resultaten kunnen we dus niet concluderen dat driekwart van de mensen in deze groepen geen problemen heeft om mee te komen in de samenleving. Deze uitkomst vraagt om nader onderzoek, waarbij ook bijzondere aandacht moet worden besteed aan voldoende vertegenwoordiging van 'kwetsbare groepen' onder de respondenten.

Verkenning van de rol van buffers levert het beeld op dat naar schatting een kwart tot een derde van de mensen denkt het moeilijk te krijgen bij tegenslagen als het verliezen van een baan of een beperking in mobiliteit. Van de mensen die geen baan hebben, denkt ongeveer de helft veel moeite te hebben met een verlies aan inkomsten. In het licht van de eerder genoemde drietrapsraket van de participatiesamenleving (zie de hoofdstukken 1 en 4.2) kunnen we concluderen dat een aanzienlijk deel van de mensen bij tegenslagen het niet denkt te redden op basis van eigen kunnen en hun sociale omgeving. Deze mensen verwachten dus steun van de overheid nodig te hebben in dergelijke situaties, vooral de mensen die geen baan hebben. In dit onderzoek is het lastig om een betekenis te geven aan deze cijfers, omdat respondenten naar hypothetische situaties is gevraagd. Nader onderzoek is dus nodig, dat zich zou kunnen richten op de vraag wie er snel een baan vindt na ontslag en wie niet, en welke factoren hier belangrijk voor zijn (e.g. de Graaf-Zijl et al. 2006). Ten slotte blijken familie- of gezinsleden de belangrijkste sociale buffers voor mensen te zijn, bij zowel financiële als emotionele tegenslagen. Voor financiële problemen gaan mensen eventueel ook naar een instantie toe. Vrienden of vriendinnen zijn de op een na belangrijkste bron voor emotionele steun. Wanneer we deze resultaten bekijken met betrekking tot de drietrapsraket, kunnen we concluderen dat mensen ten eerste op hun sociale omgeving steunen bij zowel financiële als sociale tegenslagen. Een derde van de mensen verwacht echter ook nog enige vorm van overheidshulp of instanties nodig te hebben bij een financiële tegenslag.

Een nadeel van deze tweede analyse is dat in de verklarende analyses (zie 6.1) het niet mogelijk was om de invloed van sociaal kapitaal te onderzoeken. Dit kan mogelijk de effecten van de overige kapitaalsoorten vertekenen, omdat niet alle mogelijk relevante variabelen zijn opgenomen in de analyse. De resultaten lijken hier echter vrij robuust, omdat de bevindingen voor een groot deel overeenkomen met die uit de eerste analyse. Een andere beperking van deze analyse is dat de data minder demografische kenmerken bevatten dan de data van de eerste analyse. Daardoor was het bijvoorbeeld niet mogelijk om te onderzoeken hoe specifieke groepen, zoals mensen uit eenouderhuishoudens, ervaren mee te kunnen komen in de samenleving.

8 SLOTCONCLUSIE: EEN REFLECTIE OP REDZAAMHEID

Dit onderzoek heeft een empirische verkenning uitgevoerd van het concept redzaamheid, zoals dat is uitgewerkt door de WRR. De analyse heeft aangetoond dat er een correlatie bestaat tussen de mate van redzaamheid en de mate waarin mensen over financieel, sociaal, fysiek en mentaal kapitaal beschikken. Redzaamheid is geen doel op zich, maar stelt mensen in staat om mee te doen in onze samenleving. Voor het individu betekent dit het kunnen realiseren van levensdoelen, voor de overheid betekent het dat burgers niet afhankelijk zijn van individuele steun van die overheid. In dit onderzoek is dat vertaald als de mate waarin mensen tevreden zijn en niet afhankelijk zijn van een uitkering. De twee analyses hebben laten zien dat de vier soorten kapitaal op verschillende manieren samenhangen met uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid.

Het onderzoek bevestigt dat, zoals verwacht, het wel of niet ontvangen van een uitkering in de eerste plaats afhankelijk is van de mate waarin iemand over financieel kapitaal beschikt. Ook sociaal en fysiek kapitaal zijn echter beide belangrijk in relatie tot uitkeringsafhankelijk, evenals voor tevredenheid. Daarnaast hangen 'zacht' mentaal kapitaal, sociale vaardigheden en de mate waarin mensen regie kunnen voeren, sterk samen met tevredenheid. Dit zijn interessante bevindingen, omdat ze verder bouwen op eerder onderzoek, dat aantoonde dat diverse 'zachte' vaardigheden belangrijk zijn om mee te kunnen doen in de samenleving (o.a. Heckman en Kautz 2012). Dit bevestigt de relevantie van mentaal kapitaal voor redzaamheid, naast de relevantie van de andere, meer 'traditionele' soorten kapitaal.

Dit onderzoek biedt, vergeleken met andere studies, relatief weinig inzicht in hoe elke kapitaalsoort precies samenhangt met de redzaamheidsdoelen. De analyses gaan niet in op hoe de relatie tussen een bepaalde kapitaalsoort en de redzaamheidsdoelen wordt verklaard door onderliggende mechanismes; daar richten specifiekere studies zich op (e.g. Van der Heide et al. 2013). De kracht van dit onderzoek ligt daarentegen in het overkoepelende perspectief: de gecombineerde werking van diverse soorten kapitalen. Vanuit dit perspectief is het mogelijk om te onderzoeken hoe invloeden uit verschillende domeinen (inkomen, gezondheid, sociale relaties, etc.) belangrijk zijn voor de redzaamheidsdoelen. De samenhang van de verschillende kapitaalsoorten met de redzaamheidsdoelen kan door deze benadering met elkaar worden vergeleken, en er kan bepaald worden welke kapitaal-soorten het belangrijkste zijn voor elk redzaamheidsdoel.

In dit paper is verder verkend hoe redzaam de Nederlandse bevolking is. Uit beide analyses komen groepen naar voren waarvan al uit eerder onderzoek bekend was dat ze kwetsbaar zijn. Dit betreft vooral de werklozen, arbeidsongeschikten en mensen met een slechte gezondheid of beperking. Ook eenouderhuishoudens, laagopgeleiden en niet-westerse allochtonen scoren in het algemeen slechter op redzaamheid. De analyses laten echter ook zien dat alleenstaanden, vooral in leeftijdscategorie van 35 t/m 49 jaar, beduidend minder redzaam zijn dan de rest van bevolking.³⁸ In het *Armoedesignalement 2013* wordt ook al gesignaleerd dat alleenstaanden onder de 65 jaar steeds meer risico's lopen (CBS/SCP 2013). Wat dit paper toevoegt aan de reeds bestaande kennis over deze groepen is dat het duidelijk laat zien dat deze groepen vaak niet alleen financieel kwetsbaar zijn, maar dat dit vaak gepaard gaat met een verminderd functioneren in andere levensdomeinen zoals gezondheid, sociale contacten en 'mastery'. Dit benadrukt nogmaals het belang van een breed perspectief op redzaamheid.

Voor iemands positie op de redzaamheidsladder lijken buffers ook een belangrijke rol te spelen. Het bezit van buffers kan immers helpen om bij tegenslagen niet (te veel) terug te zakken in de mate van redzaamheid, of kan ervoor zorgen dat mensen in die situaties geen beroep hoeven te doen op de overheid. Ongeveer een kwart tot een derde van de mensen denkt het niet zelf of met behulp van de sociale omgeving te kunnen redden na een tegenslag. Toch geeft bijna iedereen aan wel iemand te hebben om op terug te kunnen vallen, waarbij de familie de belangrijkste bron van steun is. Vervolgonderzoek naar de rol van buffers is echter nodig. Een interessante vraag is dan vooral wie of welke groepen er wel en niet over diverse buffers beschikken, en hoe deze versterkt kunnen worden.

In dit onderzoek is de uitwerking van redzaamheid empirisch verkend. Er is echter nog veel ruimte voor theoretische, methodologische en empirische vooruitgang. De uitwerking van redzaamheid is zeer breed, waardoor het belangrijk is om constant te evalueren welke elementen kunnen worden of toegevoegd (of weggelaten). Verder toont dit paper dat er diverse indicatoren voor redzaamheid zijn. Deze kunnen verder worden ontwikkeld om op meer specifieke vragen antwoord te verkrijgen. Ten slotte vormt dit onderzoek een momentopname van redzaamheid. Het is belangrijk de mate van redzaamheid door de tijd te monitoren, om de toe- of afname te bestuderen.

LITERATUUR

- Bijl, R., J. Boelhouwer, E. Pommer en N. Sonck (2013) *Sociale staat van Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P. (2002) 'The forms of capital', blz.280-291 in N. W. Biggart *Readings in Economic Sociology*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- CBS en SCP (2013) *Armoedesignalement 2013*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Commissie inkomstenbelasting en toeslagen (2013) *Naar een activerender belastingstelsel*, Den Haag: Ministerie van Financiën.
- Diener, E. (2012) 'New findings and future directions for subjective well-being research' *American Psychologist* 67: 590-597.
- Graaf-Zijl, M., I. de Groot en J.P. Hop (2006) *De weg naar werk: onderzoek naar de doorstroom tussen ww, bijstand en werk, voor en na de SUWI operatie*, Amsterdam: Raad voor Werk en Inkomen.
- Hart, H. 't, H. Boeije en J. Hox (2009) *Onderzoeksmethoden*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Hastings, J., B. Madrian en W. Skimmyhorn (2013) 'Financial Literacy, Financial Education and Economic Outcomes', *Annual Review of Economics* 5, 1: 347-373.
- Heckman, J. (2008) *Schools, Skills, and Synapses*, Bonn: Institute for the Study of Labor.
- Heckman, J. en T. Kautz (2012) *Hard Evidence on Soft Skills*, NBER Working Paper Series: www.nber.org/papers/w18121.
- Heide, I. van der, J. Wang, M. Droomers, P. Spreeuwenberg en J. Rademakers (2013) 'The Relationship Between Health, Education, and Health Literacy: Results From the Dutch Adult Literacy and Life Skills Survey', *Journal of Health Communication: International Perspectives* 18, suppl. 1: 172-184.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2004) *Sociale uitsluiting in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kahneman, D. en A.B. Krueger (2006) 'Developments in the Measurement of Subjective Well-Being', *The Journal of Economic Perspectives* 20, 1: 3-24.
- Lammers, J. en B. Pelzer (2009) *Regressie Analyse*, Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Ministerie van Algemene Zaken (2014) *Participatiesamenleving*, www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2014/04/07/brief-van-de-minister-president-over-de-participatiesamenleving-n-a-v-het-vezoek-van-de-heer-slob/participatiesamenleving.pdf.
- Moffit, T., et al. (2011) 'A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety', *Proceedings of the National Academy of Sciences*: 2693-2698.
- Moonen, L. en A. Pleijers (2011) *Inkomen hoogopgeleiden bijna het dubbele van dat van laagopgeleiden*, www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2011/2011-3352-wm.htm.

- Nationale Ombudsman (2012) *Schulden komen nooit alleen*, Den Haag: Nationale Ombudsman.
- Nussbaum, M. (2006) *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ridder, D. de, G. Lensvelt-Mulders, C. Finkenauer, M. Stok en R. Baumeister (2011) Taking Stock of Self-Control: a Meta-Analysis of How Trait Self-Control Relates to a Wide Range of Behaviors', *Personality and Social Psychology Review* 16, 1: 76-99.
- Riphanh, R. T. en O. Serfling (2005) 'Item non-response on income and wealth questions', *Empirical Economics* 30, 2: 521-538.
- Sen, A. (1985) *Commodities and Capabilities*, Amsterdam: North Holland.
- Tangney, J., R. Baumeister en A.L. Boone (2004) 'High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success', *Journal of Personality* 72, 2: 271-324.
- US Institute of Medicine (2004) *Health Literacy: a Prescription to End Confusion*, Washington: National Academies Press.
- Veenhoven, R. (1984) *Conditions of Happiness*, Rotterdam: Erasmus University.
- Vrooman, C., M. Gijsberts en J. Boelhouwer (2014) *Vershil in Nederland: Sociaal en Cultureel Rapport*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Winship, C. en L. Radbill (1994) Sampling Weights and Regression Analysis. *Sociological Methods & Research* 23, 2: 230-257.
- WRR (2013) *Naar een lerende economie*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- WRR (2014) *De menselijke beslisser: over de psychologie van keuze en gedrag*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- WRR (te verschijnen) Publicatie over mentale redzaamheid, s.l.: s.n.

BIJLAGE I

Tabel 2.1 Beschrijving van variabelen

Variabelen	Gemiddelde	S.D.	Minimum	Maximum	% missings	Cronbach's alpha	Meetniveau
Uitkeringsafhankelijkheid	.05	.21	0	1	0%		nominaal
Tevredenheid	7.93	1.18	0	9	0%		interval
GBH decielen	4.55	2.85	0	9	0%		interval
Sociale inbedding	1.66	.37	0	2	0,8%	.726	ordinaal
Lidmaatschap verenigingen	2.00	2.17	0	41	2,0%		interval
Vrijwilligerswerk	1.79	4.87	0	75	0,7%		interval
Intieme contacten	2.05	.91	0	4	0,8%		
Hulp terneergeslagen	1.70	.60	0	2	1,0%		ordinaal
Vinden baan	1.05	.81	0	2	10,3%		ordinaal
Geld lenen	1.34	.80	0	2	4,6%		ordinaal
Contactfrequentie familie	3.53	.90	0	4	1,3%		ordinaal
Contactfrequentie vrienden	3.27	1.00	0	4	1,7%		ordinaal
Gezondheid (self-rated)	2.34	.92	0	4	0,5%		ordinaal
Aandoening	.31	.56	0	2	0%	.854	ordinaal
Beperking	.28	.53	0	2	0,3%	.877	ordinaal
Lichamelijk gezondheidsprobleem	.90	1.10	0	4	2,2%	.951	ordinaal
Emotioneel probleem	.64	.90	0	4	2,0%	.921	ordinaal
Gezondheid en contact	.73	1.00	0	4	1,9%		ordinaal
Opleidingsniveau	2.17	1.02	0	4	0,4%		ordinaal
Veerkracht	2.37	.62	0	4	1,7%	.745	ordinaal
Mastery	2.58	.66	0	4	1,3%	.815	ordinaal
Doorzettingsvermogen	2.60	.77	0	4	0,9%	.812	ordinaal
Zelfbeeld	2.40	.56	0	3	1,0%	.764	ordinaal
Bureaucratische competenties	2.07	.86	0	3	1,2%		ordinaal
Digitale vaardigheden	.78	.31	0	1	0,8%	.845	ordinaal
Taalbeheersing	1.94	.20	0	2	0,6%	.787	ordinaal
Geslacht (vrouw ref.)	.50	.50	0	1	0%		nominaal
Leeftijd	33.13	16.63	0	76	0%		interval
Herkomst							nominaal
– Autochtoon (ref.)	.88	.33	0	1	0%		
– Westerse allochtoon	.09	.28	0	1	0%		
– NW allochtoon	.04	.19	0	1	0%		

Tabel 2.1 Beschrijving van variabelen (vervolg)

Variabelen	Gemiddelde	S.D.	Minimum	Maximum	% missings	Cronbach's alpha	Meetniveau
<i>Huishoudsamenstelling</i>							nominaal
– stel met kinderen (ref.)	.39	.49	0	1	0%		
– stel zonder kinderen	.40	.49	0	1	0%		
– eenpersoonshuishouden	.16	.37	0	1	0%		
– eenouderhuishouden	.04	.20	0	1	0%		
<i>Werkstatus</i>							nominaal
– fulltime (ref.)	.58	.49	0	1	0%		
– eigen huishouden	.07	.26	0	1	0%		
– werkloos of arbeidsongeschikt	.05	.23	0	1	0%		
– pensioen	.19	.39	0	1	0%		
– overig	.10	.31	0	1	0%		

Bron: CV/SLI 2012-2013 (n=2087). Bewerking Custers.

BIJLAGE II

Tabel 5.1 Beschrijving van variabelen

Variabelen	Gemiddelde	S.D.	Minimum	Maximum	% missings	Cronbach's alpha	Meetniveau
Uitkeringsafhankelijkheid	.13	.33	.0	1	0%		Nominaal
Tevredenheid	8	1	2.0	10	0%		Interval
Zelfcontrole	2.44	.56	.60	4	0,7%	.74	Ordinaal
Zorgvaardigheden	2.55	.82	.0	4	4,4%	.80	Ordinaal
Administratieve vaardigheden	2.44	.94	.0	4	3,2%	.81	Ordinaal
Algemene vaardigheden	2.83	.85	.0	4	2,6%	.71	Ordinaal
Sociale vaardigheden	2.60	.72	.33	4	0,7%	.73	Ordinaal
Geslacht (vrouw ref.)	.50	.50	.0	1	0%		Nominaal
Leeftijd	33.5	16.9	.0	77	0%		Interval
Opleidingsniveau	4	2	1.0	7	0%		Ordinaal
Gezondheid	4	1	1.0	5	0%		Ordinaal
Rondkomen inkomen	2.36	.99	.0	4	1,6%		Ordinaal
Werkstatus							Nominaal
– werkend (ref.)	.53	.50	.0	1	0,5%		
– werkloos of arbeidsongeschikt	.11	.31	.0	1	0,5%		
– pensioen	.23	.42	.0	1	0,5%		
– eigen huishouden/student	.13	.33	.0	1	0,5%		
Gezinscyclus							Nominaal
– alleenstaande t/m 39 jaar	.06	.23	.0	1	0%		
– alleenstaande t/m 64 jaar	.12	.32	.0	1	0%		
– alleenstaande 65+	.07	.26	.0	1	0%		
– partner t/m 49 jaar	.11	.32	.0	1	0%		
– partner t/m 64 jaar	.26	.44	.0	1	0%		
– partner 65+	.16	.37	.0	1	0%		
– huishouden met kinderen	.22	.41	.0	1	0%		
Herkomst			.0				Nominaal
– Autochtoon (ref.)	.91	.28	.0	1	1,3%		
– Westerse allochtoon	.05	.21	.0	1	1,3%		
– NW allochtoon	.04	.20	.0	1	1,3%		

Bron: WRR survey (n=815). Bewerking Custers.

BIJLAGE III

Aanvullende informatie variabelen van analyse 1

Variabelen	Uitleg/items	Antwoordcategorieën (zonder hercodering)
Sociale inbedding	Hieronder staat een aantal stellingen over sociale contacten. Kunt u aangeven in welke mate deze stellingen op u van toepassing zijn? 1. Er zijn mensen met wie ik goed kan praten 2. Ik voel me van andere mensen geïsoleerd 3. Er zijn mensen bij wie ik terecht kan 4. Er zijn mensen die me echt begrijpen 5. Ik maak deel uit van een groep vrienden 6. Mijn sociale contacten zijn oppervlakkig	Ja (1) soms (2) nee (3) weet niet (9)
Lidmaatschap verenigingen	Van welke van onderstaande verenigingen en organisaties bent u lid? 1. Zang-, muziek- of toneelvereniging 2. Sportvereniging 3. Hobbyvereniging 4. Politieke organisatie 5. Vakbond, werknemers- of werkgeversorganisatie 6. Bibliotheek 7. Vereniging met godsdienstig doel (geen kerkgenootschap) 8. Specifieke allochtone vereniging of (zelf)organisatie 9. Overige vereniging(en) of organisatie(s)	Ja (1) nee (2) Aantal invullen
Aandoening	In welke mate wordt u door uw langdurige ziekte of aandoening belemmerd: 1. Bij het uitvoeren van dagelijkse bezigheden thuis? 2. In uw vrijetijdsbesteding, bij het sporten of het reizen?	Sterk belemmerd (1) licht belemmerd (2) niet belemmerd (3)
Beperking	Wordt u door uw gezondheid op dit moment beperkt bij de volgende bezigheden? Zo ja, in welke mate? 1. Matige inspanning, zoals het verplaatsen van een tafel, het stofzuigen, fietsen 2. Een paar trappen lopen	Ja, ernstig beperkt (1) ja, een beetje beperkt (2) nee, helemaal niet beperkt (3)
Lichamelijke gezondheid	Hoe vaak had u, ten gevolge van uw lichamelijke gezondheid, gedurende de afgelopen 4 weken één van de volgende problemen bij uw werk of andere dagelijkse bezigheden? 1. U heeft minder bereikt dan u zou willen 2. U was beperkt in het soort werk of soort bezigheden	Voortdurend (1) meestal (2) soms (3) zelden (4) nooit (5)
Emotioneel probleem	Hoe vaak had u ten gevolge van een emotioneel probleem (bijvoorbeeld doordat u zich depressief of angstig voelde), de afgelopen 4 weken één van de volgende problemen bij uw werk of andere dagelijkse bezigheden? 1. U heeft minder bereikt dan u zou willen 2. U heeft het werk of andere bezigheden niet zo zorgvuldig gedaan als u gewend bent	Voortdurend (1) meestal (2) soms (3) zelden (4) nooit (5)

Aanvullende informatie variabelen van analyse 1 (vervolg)

Variabelen	Uitleg/items	Antwoordcategorieën (zonder hercodering)
Veerkracht	<p>Kunt u bij de volgende uitspraken aangeven in welke mate u het hier mee eens of oneens bent?</p> <ol style="list-style-type: none"> Ik vind het moeilijk om stressvolle gebeurtenissen te doorstaan Ik heb niet veel tijd nodig om van een stressvolle gebeurtenis te herstellen Het is moeilijk voor mij om verder te gaan als er iets vervelends gebeurt Ik heb meestal weinig moeite om door moeilijke tijden heen te komen Ik heb de neiging veel tijd te nemen om over tegenslagen in mijn leven heen te komen 	<p>Helemaal mee oneens (1) mee oneens (2) niet mee eens/niet mee oneens (3) mee eens (4) helemaal mee eens (5)</p>
Mastery	<p>Nu volgt de laatste reeks stellingen in dit blok. Kunt u bij de volgende uitspraken aangeven in welke mate u het hier mee eens of oneens bent?</p> <ol style="list-style-type: none"> Ik heb weinig controle over de dingen die me overkomen Sommige van mijn problemen kan ik met geen mogelijkheid oplossen Er is te weinig dat ik kan doen om belangrijke dingen in mijn leven te veranderen Ik voel me vaak hulpeloos bij het omgaan met de problemen van het leven Soms voel ik dat ik een speelbal van het leven ben 	<p>Helemaal mee eens (1) mee eens (2) niet mee eens/niet mee oneens (3) mee oneens (4) helemaal mee oneens (5)</p>
Doorzettingsvermogen	<p>Hieronder staan enkele uitspraken over de manier waarop u in het algemeen denkt en doet. Kunt u aangeven in hoeverre u het eens of oneens bent met elk van deze uitspraken?</p> <ol style="list-style-type: none"> Wanneer ik de indruk heb dat iets ingewikkeld is, begin ik er niet aan Wanneer ik aan iets nieuws begin, moet ik snel het idee hebben dat ik op de goede weg ben, want anders houd ik er mee op Ik begin niet aan het leren van nieuwe dingen, wanneer ze mij te moeilijk lijken 	<p>Zeer mee oneens (1) mee oneens (2) niet mee eens/niet mee oneens (3) mee eens (4) zeer mee eens (5)</p>
Zelfbeeld	<p>In welke mate kloppen de volgende stellingen met het beeld dat u van zichzelf heeft?</p> <ol style="list-style-type: none"> Ik accepteer mijzelf zoals ik ben Ik heb veel respect voor mijzelf Ik heb veel zelfvertrouwen Ik heb een negatief beeld van mijzelf 	<p>Waar (1) beetje waar (2) beetje onwaar (3) onwaar (4)</p>

Aanvullende informatie variabelen van analyse 1 (vervolg)

Variabelen	Uitleg/items	Antwoordcategorieën (zonder hercodering)
Digitale vaardigheden	<p>Dan volgen nu enkele vragen over uw vaardigheden met betrekking tot betalings- en communicatiemiddelen. Het gaat er alleen om of u dit zou KUNNEN doen en niet of u het daadwerkelijk doet.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Op de computer met een tekstverwerkingsprogramma werken (bv. Word)? 2. Een e-mail versturen? 3. Op internet praktische zaken opzoeken (zoals telefoonnummers of treintijden)? 4. Een programma installeren op een computer? 5. De beveiliging op een computer regelen (met bijv. een virusscanner of firewall)? 	<p>Ja (1) Nee (2)</p>
Taalbeheersing	<p>De volgende vraag gaat over uw beheersing van de Nederlandse taal. In welke mate heeft u moeite met:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Het spreken van Nederlands? 2. Het lezen van Nederlands in kranten, brieven of folders? 3. Het schrijven van Nederlands? 4. Het volgen van een gesprek in het Nederlands? 	<p>Veel moeite (1) een beetje moeite (2) geen moeite (3)</p>

BIJLAGE IV

Aanvullende informatie variabelen van analyse 2

Variabelen	Uitleg/items	Antwoordcategorieën (zonder hercodering)
Zelfcontrole	Ik vind het moeilijk om slechte gewoonten af te leren. Ik ben snel afgeleid. Ik zeg ongepaste dingen. Dingen die slecht voor mij zijn, sla ik af. Ik kan verleidingen goed weerstaan. Mensen zouden zeggen dat ik een ijzeren zelfdiscipline heb. Plezier en leuke dingen weerhouden mij er soms van om werk af te krijgen. Ik doe dingen die op dat moment goed voelen, maar waarvan ik later spijt heb. Soms kan ik ergens niet mee stoppen, zelfs als ik weet dat het verkeerd is. Ik onderneem vaak actie zonder eerst alle alternatieven te overwegen.	heel erg op mij van toepassing (1) een beetje op mij van toepassing (2) soms wel/soms niet op mij van toepassing (3) niet zo op mij van toepassing (4) helemaal op mij van toepassing (5) weet niet (6)
Zorg-vaardigheden	De bijsluiters van medicijnen begrijpen Uitzoeken welke zorgverzekering voor u het beste is Uitzoeken welk ziekenhuis het beste is in het behandelen van een bepaalde ziekte of aandoening	zeer moeilijk (1) moeilijk (2) niet moeilijk en niet gemakkelijk (3) gemakkelijk (4) zeer gemakkelijk (5) weet niet (6)
Administratieve vaardigheden	Uw eigen financiële administratie op orde houden Begrijpen welk type hypotheek het beste bij u past Zonder hulp belastingaangifte doen	zeer moeilijk (1) moeilijk (2) niet moeilijk en niet gemakkelijk (3) gemakkelijk (4) zeer gemakkelijk (5) weet niet (6)
Hedendaagse vaardigheden	Informatie vinden over praktische zaken, zoals treintijden, telefoonnummers, adresgegevens, locaties etc. Een antivirusprogramma op een computer installeren Een sollicitatiebrief schrijven	zeer moeilijk (1) moeilijk (2) niet moeilijk en niet gemakkelijk (3) gemakkelijk (4) zeer gemakkelijk (5) weet niet (6)
Sociale vaardigheden	In een nieuwe omgeving contact leggen met mensen Voor uw eigen belangen opkomen Hulp vragen aan andere mensen als u iets niet begrijpt	zeer moeilijk (1) moeilijk (2) niet moeilijk en niet gemakkelijk (3) gemakkelijk (4) zeer gemakkelijk (5) weet niet (6)
Rondkomen inkomen	Hoe goed kunt u momenteel met het totale netto inkomen van uw huishouden rondkomen, dat wil zeggen uw gebruikelijke noodzakelijke uitgaven betalen? Is dat:	zeer moeilijk (1) moeilijk (2) niet moeilijk en niet gemakkelijk (3) gemakkelijk (4) zeer gemakkelijk (5) weet niet (6)

NOTEN

- 1 Dit beleidsparadigma is gereconstrueerd uit teksten van het kabinet over de participatie-samenleving van het Ministerie van Algemene Zaken, zoals Ministerie van Algemene Zaken (2014).
- 2 Life events zijn ingrijpende gebeurtenissen zoals scheidingen, verlies van een partner, baanverlies, maar ook bijvoorbeeld de geboorte van een zoon of dochter. Niet iedereen kan ik in gelijke mate hoofd bieden aan deze tegenslagen en uitdagingen.
- 3 De mate van redzaamheid zegt iets over de *mogelijkheid* van een individu om mee te doen in de huidige samenleving, niet over de mate waarin het individu ook daadwerkelijk participeert (vergelijk de *Capabilities approach* van o.a. Sen (1985) en Nussbaum (2006)).
- 4 In dit onderzoek wordt alleen gekeken naar de besteding van collectieve middelen aan individuele ondersteuning en niet naar de besteding van collectieve middelen aan collectieve ondersteuning. Over de wenselijkheid van collectieve ondersteuning worden in dit onderzoek geen uitspraken gedaan.
- 5 De vormen van individuele ondersteuning vanuit de overheid lopen sterk uiteen. Zo hebben bijvoorbeeld mensen met een fysieke beperking vaak permanente hulp nodig, terwijl mensen met een werkloosheidsuitkering een periode van werkloosheid moeten overbruggen.
- 6 Een kapitaal- of hulpbronnenbenadering is niet nieuw. Diverse wetenschappers, zoals Pierre Bourdieu (2002), introduceerden het idee dat mensen verschillende vormen van kapitaal bezitten, zoals financieel, sociaal, cultureel of symbolisch kapitaal. Het Sociaal Cultureel Planbureau werkt bijvoorbeeld ook met een hulpbronnenmodel (Bijl et al. 2013 en Vrooman et al. 2014).
- 7 Dit mentaal kapitaal is vergelijkbaar met het door het SCP onderscheiden ‘persoonlijk kapitaal’, maar verschilt op bepaalde punten (vgl. Vrooman et al. 2014).
- 8 Deze dataset is niet openbaar beschikbaar, maar is voor dit onderzoek beschikbaar gesteld door het CBS en het SCP.
- 9 Ten tijde van het onderzoek was dit het recentste databestand.
- 10 De weegfactor was in het algemeen lager dan 3, met uitzondering van 1,4% van de respondenten.
- 11 Regressieanalyses zijn verklarend; tabellen en grafieken zijn beschrijvende analyses.
- 12 Effecten van inputvariabelen kunnen te snel significant worden geschat. De kans op vertekende effecten is door het grote sample bovendien klein, omdat deelpopulaties over het algemeen voldoende zijn vertegenwoordigd.
- 13 De belastinggegevens zijn afkomstig uit 2010. Omdat belastinggegevens achteraf worden ingevuld, is het nog niet mogelijk om op dit moment de belastinggegevens van respondenten te synchroniseren met het jaar van de survey-afname. De belastinggegevens representeren dus niet exact de financiële situatie van de respondent ten tijde van de survey, maar wel bij benadering.
- 14 Van de respondenten ‘overig’ en ‘zonder inkomen’ is niet meer informatie beschikbaar, waardoor het indelen bij wel of niet uitkeringsafhankelijk niet mogelijk is.

- 15 Met vertekende effecten bedoelen we bijvoorbeeld een schijnverband. In dit soort gevallen lijkt er een relatie te zijn tussen twee variabelen, maar deze relatie wordt dan verklaard door een derde, niet opgenomen, variabele.
- 16 De Wald-statistiek meet onder andere hoe sterk het verband is tussen de input- en output-variabele bij logistische regressie.
- 17 Dit betekent de facto dat een respondent laag scoort op een nader te bepalen variabele van een kapitaal-soort. De respondent wordt vanwege deze lage score dan als gedeeltelijk minder redzaam beschouwd.
- 18 Het vaststellen van wanneer een respondent een lage score heeft, is een enigszins arbitraire actie. Afhankelijk van waar je de grens legt, wordt een gedefinieerde groep groter of kleiner. Het doel is hier niet om de exacte grootte van een groep te bepalen, maar om de werking van kwetsbaarheden nader te onderzoeken. We doen dus geen uitspraken over bij welke exacte grens iemand wel of niet redzaam is. Respondenten hebben een lage score op besteedbaar inkomen wanneer ze het tot het 1ste of 2de inkomensdecil behoren. Voor sociale inbedding geldt een lage score wanneer deze onder de 1 is (mensen die vaker dan 'soms' aangeven eenzaam te zijn). Een lage score voor gezondheid wordt gerekend wanneer deze 'slecht' of 'matig' is. Als laatste geldt voor mastery een lage score wanneer mensen het er (helemaal) niet mee eens waren dat ze regie kunnen voeren over hun eigen leven (alle scores lager dan 2).
- 19 De empirische selectieprocedures zijn niet geschikt voor het testen van deze indirecte verbanden. Dergelijke verbanden kunnen doorgaans alleen valide getoetst worden indien van tevoren een verklarend theoretisch model is opgesteld, dat in deze studie ontbreekt.
- 20 Dit duidt op een neerwaartse spiraal, die bijvoorbeeld geïllustreerd wordt in het rapport *Schulden komen nooit alleen* (Nationale Ombudsman, 2012). Deze titel refereert naar multi-problematiek. Iemand met bijvoorbeeld psychische problemen heeft ook vaker moeite om met geld om te gaan.
- 21 Voor sommige mensen kan dit overigens ook een beroepsspecifieke vaardigheid zijn.
- 22 Dit waren hoofdzakelijk persoonskenmerken als mastery, veerkracht en doorzettingsvermogen.
- 23 Hoewel we in het bijzonder geïnteresseerd zijn in non-cognitieve vaardigheden en persoonlijkheidskenmerken, is het goed op te merken dat deze vaardigheden ook cognitieve capaciteiten vragen.
- 24 De nieuwe data bevatten geen metingen van sociale inbedding en mastery.
- 25 Voor meer informatie, zie: www.tns-nipo.com/ons-aanbod/marktonderzoek/panel/.
- 26 Het lijkt vanzelfsprekend dat mensen met een uitkering deze ook nodig hebben. Toch is het nuttig om hiervoor te controleren. Respondenten zullen waarschijnlijk niet snel erkennen dat ze hun uitkering niet nodig hebben, of schamen zich juist om toe te geven dat ze afhankelijk zijn van hun uitkering. 6,1% van de respondenten gaf in elk geval aan niet per se afhankelijk te zijn van hun uitkering. De sociale wenselijkheid rond deze vraagstelling is hier niet goed te bepalen.
- 27 Respondenten moeten ten minste op twee items een score hebben voor een geldige score op de schaal.
- 28 Respondenten moeten ten minste op twee items een score hebben voor een geldige score op de schaal.

- 29 Deze respondenten zijn geselecteerd op basis van de vraag: “Heeft u een ziekte of gebrek waardoor u niet in staat bent om betaald werk te verrichten?”
- 30 Deze respondenten zijn geselecteerd op basis van de vraag: “Heeft u op dit moment betaald werk?”
- 31 Niet-werkende respondenten moesten onder de 65 jaar zijn.
- 32 Het woord ‘nieuwe’ werd alleen bij werkende respondenten gebruikt.
- 33 Idem voetnoot 32.
- 34 Situatie was niet van toepassing op respondenten die al een ziekte of gebrek hadden.
- 35 De categorieën ‘werkloos/arbeidsongeschikt’ en ‘alleenstaand 65+’ correleerden beide zo sterk met uitkeringsafhankelijkheid, dat de overige effecten niet meer adequaat te interpreteren waren. Om deze reden zijn de variabelen *werkstatus* en *gezinscyclus* uit de analyse weggelaten. Dit geldt ook voor de analyse van tevredenheid. We willen immers de resultaten van uitkeringsafhankelijkheid en tevredenheid met elkaar vergelijken, waardoor we dezelfde variabelen in beide analyses opnemen.
- 36 Uitgaande van een normale verdeling van scores op ‘meekomen in de samenleving’ binnen de groep mensen met een slechte gezondheid. Binnen een standaardafwijking van het gemiddelde valt ongeveer 68% van de betreffende populatie. Dan kom je dus tot de volgende range: $6.42 \pm 2.06 \approx 4.4$ en 8.1 . Echter, deze groep bevat niet veel respondenten ($n=67$). De standaardafwijkingen zullen bij een groter sample van deze groep waarschijnlijk kleiner zijn.
- 37 Mentaal kapitaal is in de eerste en tweede analyse op verschillende manieren geoperationaliseerd, waardoor er dus verschil bestaat tussen de analyses in welke onderdelen van mentaal kapitaal samenhangen met tevredenheid.
- 38 Deze bevinding moet door de grootte van de steekproef wel met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

